

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ННІНОТ
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

ВАТРАЛА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

Група ФФзм-21

**ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ:
СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ**

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Сидор І. П.

Тернопіль 2023

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти оподаткування доходів домогосподарств в контексті державного регулювання економіки	6
1.1. Доходи домогосподарств: їх сутність, склад та об'єкт оподаткування	6
1.2. Методологічні засади оподаткування доходів домогосподарств як складова механізму їх фінансового регулювання	13
Висновок до розділу 1	19
Розділ 2. Аналіз вітчизняної практики оподаткування доходів домогосподарств	21
2.1. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб від трудової діяльності	21
2.2. Оцінка порядку нарахування і сплати податків на майно (власність) домогосподарств	28
2.3. Оподаткування доходів домогосподарств від підприємницької діяльності	36
Висновок до розділу 2	43
Розділ 3. Напрями удосконалення оподаткування доходів домогосподарств в Україні з урахуванням світового досвіду	46
Висновок до розділу 3	55
Висновки	56
Список використаних джерел	62

ВСТУП

В умовах економіки ринкового типу домогосподарства є повноправними господарюючими суб'єктами, які приймають активну участь у всіх фазах відтворювального процесу, а їх фінансові ресурси виступають невід'ємною складовою національної фінансової системи у вигляді сукупності фінансових відносин між усіма інституційними секторами вітчизняної економіки. Домогосподарства, з однієї сторони, є кінцевими споживачами товарів і послуг, а з іншої сторони, вони можуть виступають виробниками цих товарів і послуг. Відтак, активна господарська діяльність домогосподарств породжує особливості виникнення податкових відносин між ними і державою з приводу сплати податків і зборів до бюджетів різних рівнів.

Оподаткуванню доходів домогосподарств у вітчизняній науковій літературі присвячено мало уваги. Дослідження цього напрямку, здебільшого, зводяться до механізму справляння окремих видів податкових платежів фізичними особами. Проте, можна виділити ряд науковців, дослідження яких зачіпають проблематику, зокрема: Гончаренко М.В., Дубовик О.Ю., Каламбет С.В., Коцан Л.М., Коцюрубенко Г.М., Крисоватий А.І., Лозинська С., Овчаренко А.С., Савенко О.Л., Чугунов І.Я. та інші. Водночас, проблема вибору раціональних форм і методів оподаткування доходів домогосподарств в залишається відкритою, а вітчизняний досвід з даного питання є далеким від досконалого.

Метою роботи є наукове дослідження теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо основних спрямувань підвищення ефективності оподаткування доходів домогосподарств в частині забезпечення інтересів фіску та соціальної справедливості у сфері оподаткування.

Для досягнення цієї мети у випускній кваліфікаційній роботі потрібно вирішити такі завдання:

- розглянути теоретичні основи доходів домогосподарств;

- визначити концептуалізацію оподаткування доходів фізичних осіб в частині їх фіскального та регулюючого призначення;
- охарактеризувати форми оподаткування доходів домогосподарств від трудової діяльності;
- здійснити аналіз синного механізму оподаткування доходів від власності (майна) домогосподарств в сучасних економічних умовах;
- подати оцінку механізму оподаткування доходів домогосподарств від підприємницької діяльності;
- визначити можливості удосконалення оподаткування доходів домогосподарств при дослідженні світового досвіду;
- обґрунтувати напрями підвищення ефективності оподаткування різних видів доходів домогосподарств.

Об'єктом дослідження є процеси оподаткування доходів домогосподарств в Україні.

Предметом дослідження є теоретико-прагматичні аспекти оподаткування доходів домогосподарств з позиції його відповідності принципам фіскальної достатності та соціальної справедливості.

Теоретичною й методологічною основою дослідження є основні положення сучасних теорій економічного зростання, наукові праці відомих вітчизняних і зарубіжних учених, що стосуються розвитку та оптимізації системи оподаткування доходів домогосподарств в сучасних економічних умовах.

Інформаційну базу дослідження складають звітні дані та інформаційно-аналітичні матеріали Державної казначейської служби України, Державної статистичної служби України, Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Міністерства соціальної політики України.

Практична значимість отриманих результатів полягає у можливості використання результатів дослідження у діяльності державних органів влади та місцевого самоврядування. Основні ідеї і результати випускної кваліфікаційної роботи можуть бути використані для більш глибокого аналізу фінансово-

економічної ситуації в Україні щодо рівня податкового навантаження на доходи домогосподарств, а також при розробленні заходів щодо зменшення негативних наслідків сучасної економічної кризи та забезпечення згладжування майнових нерівностей, скорочення розриву в доходах населення та створення суспільства з рівними можливостями в Україні.

Елементами наукової новизни є узагальнення методологічних положень системи оподаткування доходів домогосподарств. В аналітичному аспекті здійснено моніторинг механізму справляння податків з доходів, майна (власності) та підприємницької діяльності фізичних осіб – членів домогосподарств. У практичній площині елементи наукової новизни можуть мати місце при визначенні напрямів удосконалення справляння ПДФО, транспортного податку, земельного податку в частині розширення бази оподаткування, запровадження диференційованих ставок податку залежно від виду та обсягу доходів громадян, а також обґрунтування способу обчислення податкової соціальної пільги при сплаті ПДФО.

Окремі результати наукового дослідження опубліковані у збірнику наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія: *Фінансове забезпечення сталого розвитку*. ЗУНУ: 2023. Випуск 5. на тему: «Видатки місцевих бюджетів: сучасна практика та проблематика», а також апробовані на Десятій Всеукраїнській студентській Інтернет – конференції кафедри фінансів ім. С. І. Юрія: *Управління фінансами держави, регіону, підприємства та домогосподарства: погляди студентської молоді* (Тернопіль, 17 листопада 2023 р.), за результатами якої опубліковано тези доповіді на тему: «Фіскальна роль ПДФО в системі оподаткування доходів фізичних осіб в Україні».

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій та списку використаних джерел. Робота викладена на 67 сторінках машинописного тексту, містить 9 таблиць, 7 рисунків та 60 позицій у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

1.1. Доходи домогосподарств: їх сутність, склад та об'єкт оподаткування

Постійна участь у фінансових відносинах та формування домогосподарств як окремої самостійної одиниці обумовлює необхідність посилення їх ролі у процесах формування власних фінансових ресурсів. Дане питання є складними та доволі актуальним в економічній та фінансовій науці. При переході економіки України від командно-адміністративної до ринкової системи господарювання зросла увага науковців до трактування змісту «доходи домашніх господарств». Науковці у свої працях використовують різноманітні підходи у визначенні цього поняття, найбільш поширеними серед них є наступні:

1) макроекономічний або загальнотеоретичний підхід наголошує на провідній ролі населення, яке виступає у ролі основного суб'єкта економічної системи. Відповідно до цього підходу доходи домогосподарств зображують систему економічних відносин з допомогою якої новостворена вартість у суспільстві розподіляється між усіма власниками факторів виробництва. Разом з цим, відбувається процес перерозподілу первинних доходів з метою покращення кінцевого споживання благ і послуг у суспільстві;

2) мікроекономічний або конкретизований підхід, «...займається дослідженням процесів, пов'язаних з формуванням, розподілом, перерозподілом і використанням доходів домашніх господарств. В контексті розуміння цього підходу, виникає гостра необхідність у співставленні усіх надходжень домогосподарства з вартістю усіх активів, які йому належать» [51, с.795].

Савенко О. зазначив окремі позиції щодо розуміння терміну «доходи домогосподарств». У першій з них відмічено, що під доходами домогосподарства слід розуміти «максимальну кількість засобів, які можна

витратити протягом деякого періоду часу за умови, що відповідно до наявних очікувань капітальна вартість (у грошовому виразі) майбутніх надходжень залишиться попередньою» [50]. Відповідно до іншої позиції наголошено на тому, що «доходом домашнього господарства є максимальна кількість засобів, які індивід може витратити протягом даного тижня і які він очікує витратити протягом кожного наступного тижня» [56]. Відтак, вчений дійшов висновку про те, що «дохід позицінується як невизначеність, а чіткого та конкретного його визначення немає» [56].

М. Петричко та О. Пабат відмічають, що «доходи населення – це система ресурсів, яка пов'язує собою і кошти, і натуральні надходження, які домашні господарства отримали за певний період» [45; 43]. Авторами у даному визначенні акцентується увага на формі доходів домогосподарств, не зважаючи на такий фактор як соціально-психологічні аспекти індивіда.

У подальшому О. Коломієць здійснив детальну конкретизацію цього поняття. Зокрема, було вказано, що «доходом домашнього господарства є лише той обсяг грошових коштів і товарів, які отримали або виробили домогосподарства за окремий проміжок часу, як правило, за один рік. Дане визначення, на противагу від попереднього, детальніше показує період часу, однак, все ж таки в ньому ще не береться до уваги майбутній час» [35, с.105].

Н. Дутова зазначила, що «доходами домашніх господарств є тільки обсяг грошових надходжень, які воно отримало протягом певного часу, переважно за рік. В кількісному вираженні доходи домогосподарств виступають різницею між витратами праці й капіталу на виробництво певного товару і виручкою від його продажу» [23, с. 45]. У даному визначенні автором не враховуються негрошові доходи, які займають суттєву частку у загальній структурі доходів домашніх господарств.

Іншими науковцями акцентується увага не тільки на доходах домогосподарств, а і на їх витратах. Також зосереджується увага науковців на загальноемоційному стані індивіда, тобто автори торкаються не тільки економічного аспекту діяльності домогосподарств, але і соціального.

Підтвердженням такої позиції є визначення В. Кіндзерський, який відмічає, що «доходи домогосподарств – це сукупність коштів і витрат у натуральному вираженні для підтримання фізичного, морального, економічного й інтелектуального стану людини» [31]. При визначенні даного поняття автор акцентує свою увагу на загальноемоційному стані особи, що дозволяє глибше зрозуміти дане поняття, та зважаючи на те, що людина є соціальним індивідумом, на якість і спосіб життя якого суттєво впливає його рівень матеріального забезпечення.

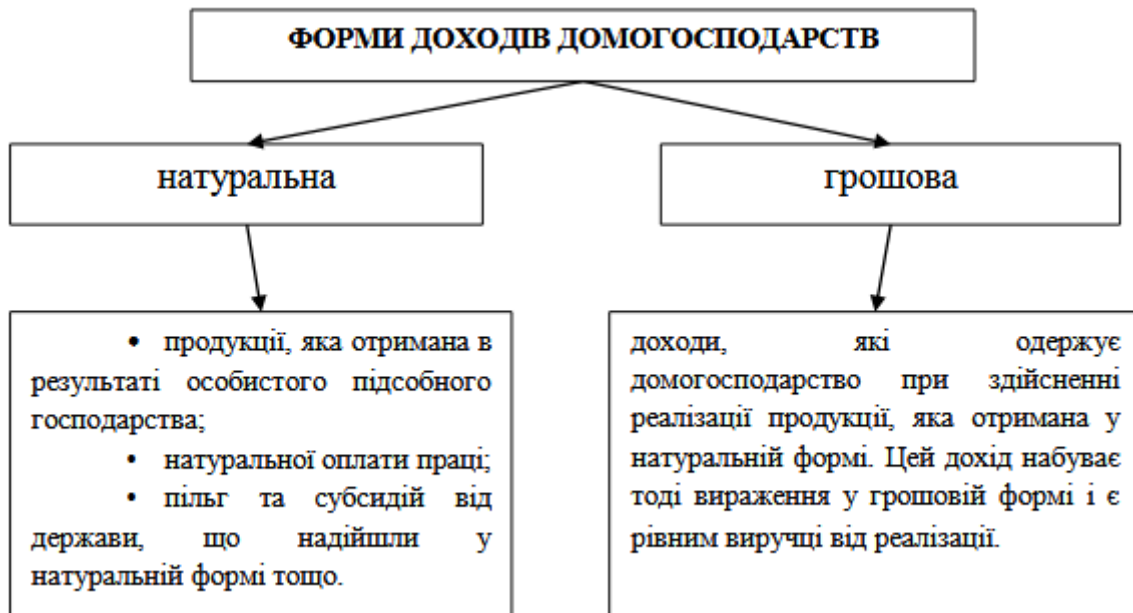
Я. Литвиненко наголошує, що «термін «дохід» включає в себе джерела доходу: доходи домогосподарств поєднують у собі уся величину нарахованих у грошовій та натуральній формі коштів (заробітна плата, прибуток та змішаний дохід, одержані доходи від власності, обсяг соціальних допомог та інших поточних трансфертів» [37]. Базовими недоліками даного визначення, на нашу думку є те, що необхідність врахування джерел доходів домогосподарств видається безпідставним, адже не зрозуміло, які джерела у даному випадку підлягають урахуванню, а які ні.

Цікавим є позиція Г. Онищенко на поняття «доходи домогосподарств», зокрема, автор зазначає, що «доходи населення, як соціально-економічна категорія, характеризують стосунки в суспільстві з приводу присвоєння, споживання виробленого продукту» [42, с. 91]. Ця категорія зображає відносини між різними членами суспільства щодо їх трудової активності, використання власності і отримання соціальних трансфертів та розподілу виготовленого продукту. Разом з цим, науковець визначає, що через обсяг доходів можна спостерігати кінцеве споживання і можна оцінювати реальний рівень добробуту домогосподарств.

Т. Кізіма при дослідженні доходів домогосподарств, звертає увагу на те, що «...доходи домогосподарства (людини, сім'ї) є певною сумою грошових доходів, отриманих з усіх можливих джерел, які представляють собою частину національного доходу країни, що надходить у розпорядження домогосподарства, в результаті розподілу та перерозподілу виробленого

валового внутрішнього продукту, та призначена для задоволення матеріальних і духовних потреб членів домогосподарства» [30, с.36].

Домогосподарства можуть отримувати доходи, які проявляються у двох формах: натуральній і грошовій (див. рис. 1.1).

Рис. 1.1. Форми доходів домогосподарств [30]

Унікальність домашніх господарств полягає у тому, що їх доходи створюються у всіх сферах діяльності. Особливим є факт, що «доходи домогосподарства є частиною всіх доходів, що утворюються в економіці, тому в більшій частині випадків їх систематизують за джерелом отримання доходу» [19].

Усі доходи домогосподарств можна класифікувати за відповідними ознаками. Детальніше класифікація доходів домогосподарств представлено у табл. 1.1.

При дослідженні джерел формування доходів домогосподарств варто зосередити увагу і на те, яким видом діяльності займається домогосподарство.

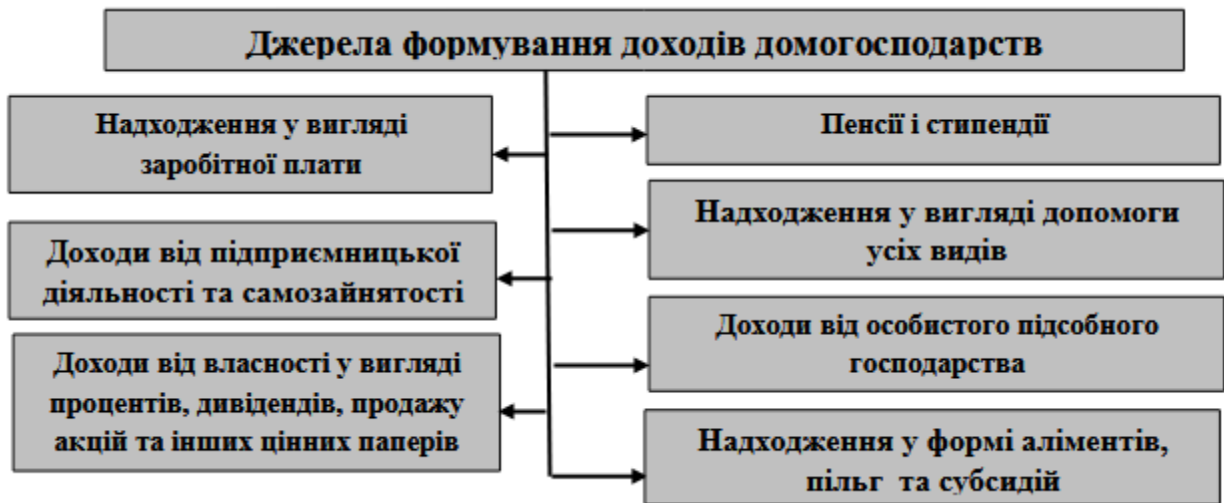
Таблиця 1.1.

Класифікація доходів домогосподарства матеріально-речовою формою

Ресурс, яким володіє домогосподарство	Реалізація ресурсу у складі доходу домогосподарства	Способи утворення
Грошові доходи		
Робоча сила	Заробітна плата (оклад, премія, матеріальна допомога)	Встановлення окладу за домовленістю; Законодавче закріплення мінімальної заробітної плати; підписання профспілкового договору; конкуренція на відповідному ринку фахівців
Власність	Доходи від власності (відсотки, дивіденди, рента)	Взаємодія з іншими домогосподарствами, суб'єктами господарювання та фінансовими інститутами
Підприємницькі здібності	Доходи від самозанятості: - підприємницька діяльність; - проведення діяльності з надання послуг у неформальному секторі	Індивідуальна підприємницька діяльність
Негрошові доходи		
Функціонування у певній економічній системі	Соціальна допомога від державних фондів; Допомога від родичів, друзів та благодійних організацій	Законодавче визначення розміру соціальних виплат
Робоча сила, Власність	Одержання позик та кредитів	Взаємодія з іншими домогосподарствами та фінансовими інститутами.

Примітка. Складено автором на основі [30]; [36]

Грошові кошти, які отримує домогосподарство в процесі своєї діяльності, виступають основою формування його доходів. Джерела доходів домогосподарств представлено на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Джерела формування доходів домогосподарств

Примітка. Складено автором на основі [57]

Рівень доходів усіх членів домогосподарств є найбільш вагомим показником їхнього добробуту, адже дозволяє визначити матеріальні та фінансові можливості особи, її освіти, відпочинку, підтримку здоров'я та задоволення інших потреб власної життєдіяльності.

Усі доходи, отримані фізичними особами у той чи інший спосіб підлягають оподаткуванню. При визначенні бази оподаткування доходів фізичних осіб враховуються усі види доходів як у грошовій (готівковій та безготівковій), так й у матеріальній формах. Негрошова або матеріальна форма доходу домогосподарств може бути у вигляді вартості отриманих товарів, робіт, послуг члену домогосподарства. Вартість зазначених товарів, робіт і послуг для цілей оподаткування визначається на основі ринкових цін. База нарахування податків на доходи визначається шляхом множення звичайної ціни на відповідний коригуючий коефіцієнт. На рис. 1.3 представлено класифікацію доходів фізичних осіб залежно від виду їх діяльності та за джерелами отримання доходу. Таким чином, доходи домогосподарств представляють собою «сукупність надходжень упродовж певного періоду часу з усіх можливих джерел у грошовій та натуральній формах, які збільшують активи домогосподарства і можуть бути спожиті ним без зменшення реальної вартості його майна» [57].

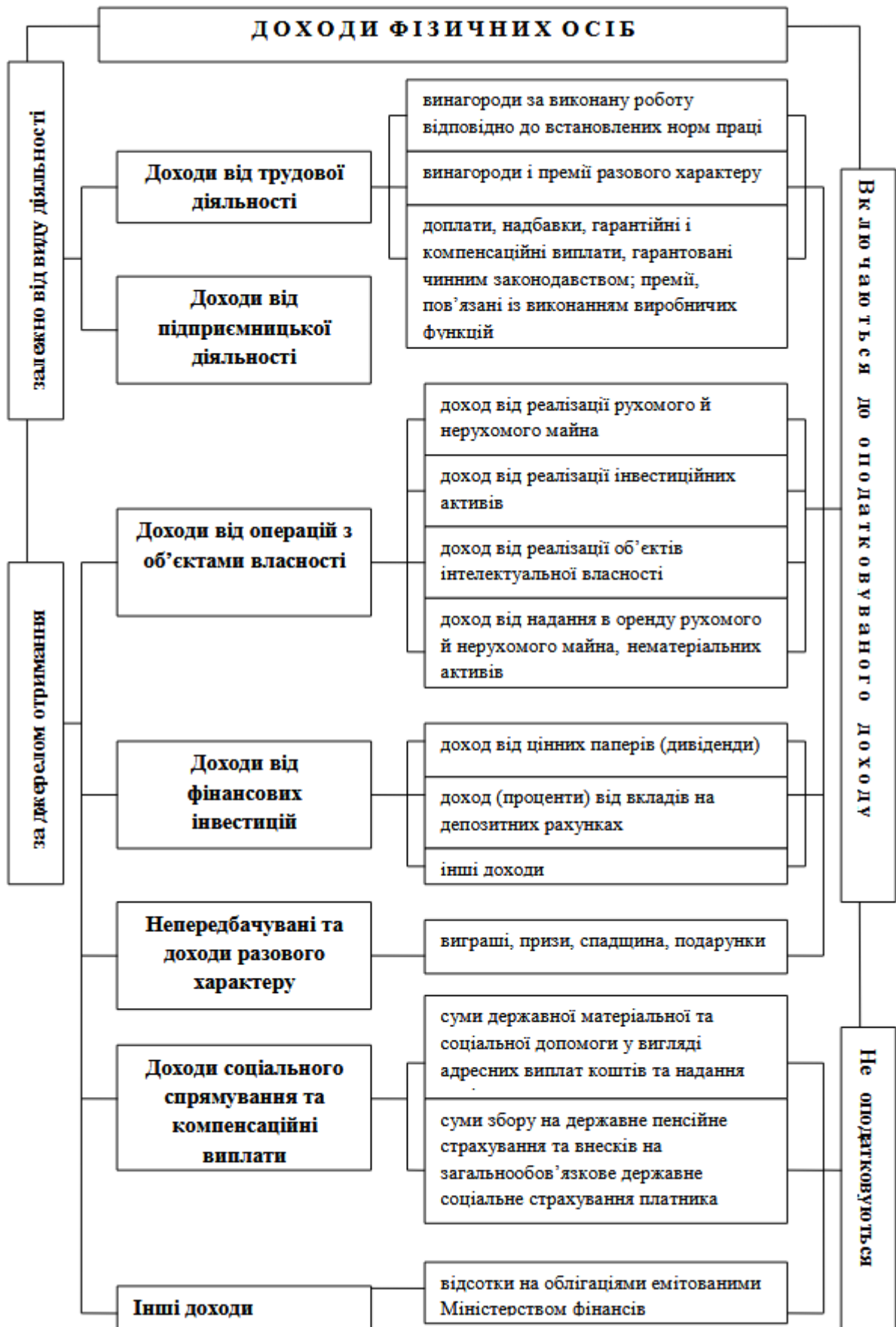

Рис. 1.3. Класифікація доходів фізичних осіб

Примітка. Складено автором за даними джерела [57]

З лютого 2022 року, після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, у 65% українських домогосподарств знизився рівень їх доходів. Про таке свідчать дані ООН в Україні, яка оприлюднила оцінку впливу війни на громадян України. За цими даними, найнижчий рівень доходів мають внутрішньо переміщені особи, особи з інвалідністю, а також люди похилого віку. Водночас, 45% населення України належить до однієї вразливої групи.

В ООН прогнозують, що «у 2023 році рівень безробіття становитиме 18,3%, 44% домогосподарств не можуть дозволити собі найнеобхідніше, частка домогосподарств з недостатнім споживанням продуктів харчування зросла до третини. 43% домогосподарств повідомили, що обмежують порції, беруть продукти в борг та/або споживають дешевші продукти» [20].

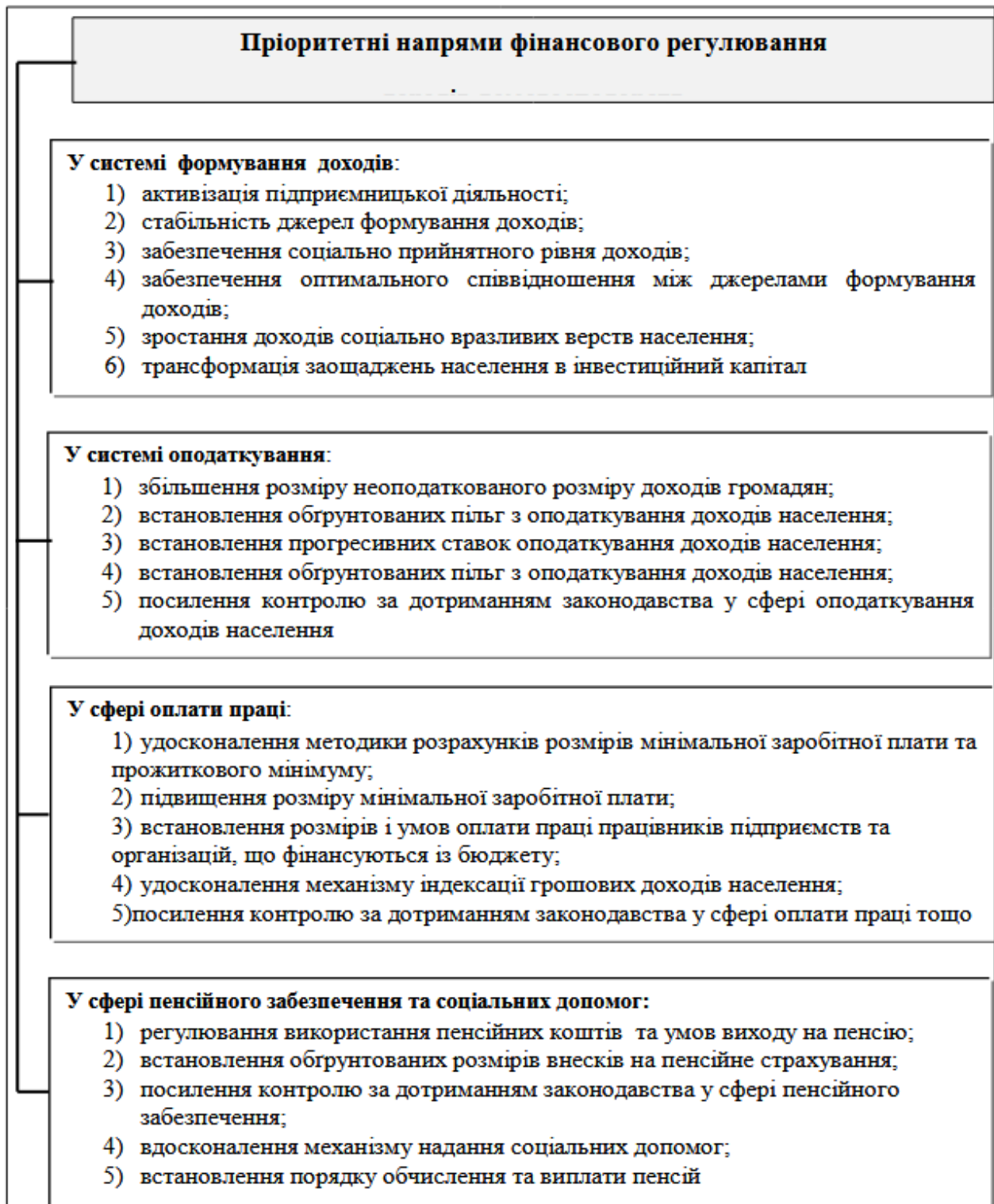
За оцінками ООН, незважаючи на стабілізацію доступу до базових послуг після перших місяців повномасштабної війни, умови та якість життя українців значно погіршилися. «Підраховано, що 22% домогосподарств витрачають понад чверть свого щомісячного доходу на охорону здоров'я, а 11% молоді зазначили, що не мають доступу до якісної освіти» [20].

1.2. Методологічні засади оподаткування доходів домогосподарств як складова механізму їх фінансового регулювання

Соціально-економічні процеси довоєнного і післявоєнного періоду в Україні потребують використання якісного інструментарію їх фінансового забезпечення та регулювання, визначеного фінансовою політикою держави. Фінансова політика визначає сукупній дій і заходів держави і реалізується на практиці через фінансовий механізм. Фінансових механзм включає до свого складу форми, методи, важелі та інструменти з допомогою яких можна досягнути бажаного рівня соціально-економічного розвитку країни. Одним з таких методів у складі фінансового механізму є фінансове регулювання.

Фінансове регулювання у сфері доходів домашніх господарств

виражається шляхом розподілу і перерозподілу коштів між окремими інституційними одиницями.

Рис. 1.4. Пріоритетні напрями фінансового регулювання доходів домогосподарств

Примітка. Складено автором на основі [17; 57]

Основною метою фінансового регулювання доходів домашніх господарств є проведення справедливого розподілу фінансових ресурсів між окремими домогосподарствами при умові отримання ними максимально можливого обсягу доходів та задоволення інтересів і потреб усіх членів домогосподарства. У фінансовій науці подано ряд підходів до визначення сутності «фінансове регулювання», проте, більшість науковців визначають його як «цілеспрямований, управлінський вплив держави на соціально- економічні процеси для задоволення потреб суспільства як на мікро, так і на макрорівнях» [10]. Основні напрями фінансового регулювання доходів домогосподарств подано на рис.1.4.

Важливим напрямом у сфері регулювання доходів домогосподарств є процес, який визначає процедури удосконалення механізму формування доходів шляхом активізації підприємницької діяльності громадян. Зазначене дозволило б забезпечити:

- стійкі джерела формування доходів домашніх господарств;
- адекватне співвідношення між цими джерелами;
- зростання доходів соціально вразливих верств населення та скорочення бідності в депресивних регіонах країни;
- перетворення заощаджень домогосподарств в інвестиційний ресурс територіальних утворень.

В Україні сьогодні доходи домогосподарств регулюються шляхом декларування різних видів допомог населенню та соціальних гарантій, зокрема: «унормовані виплати заробітної плати та відповідні доплатами для державних службовців; нормативи соціальних виплат (стипендій, пенсій), соціальні допомоги: для малозабезпечених осіб, інвалідів, громадян, які не зайняті роботою, осіб, які потребують соціальної реабілітації тощо; ставками податкових платежів до державних фінансових фондів; мінімальним рівнем пенсій, заробітної плати; відносним обмеженням заробітної плати працівникам окремих підприємств, які виробляють соціально необхідні товари; індексації доходів» [57].

Використання дієвих інструментів формування доходів домашніх господарств сприятиме формуванню позитивного ефекту, який створюватиметься на рівні соціально-економічного розвитку регіонів, зростанні доходів домогосподарств, активізації діяльності суб'єктів підприємництва, забезпеченні населення усіма видами соціальних гарантій.

Важливим інструментом регулювання доходів громадян є податкове регулювання, основною метою якого є регулювання доходів шляхом забезпечення соціальної справедливості при розподілі їх фінансових ресурсів і сприяння покращенню добробуту домогосподарств.

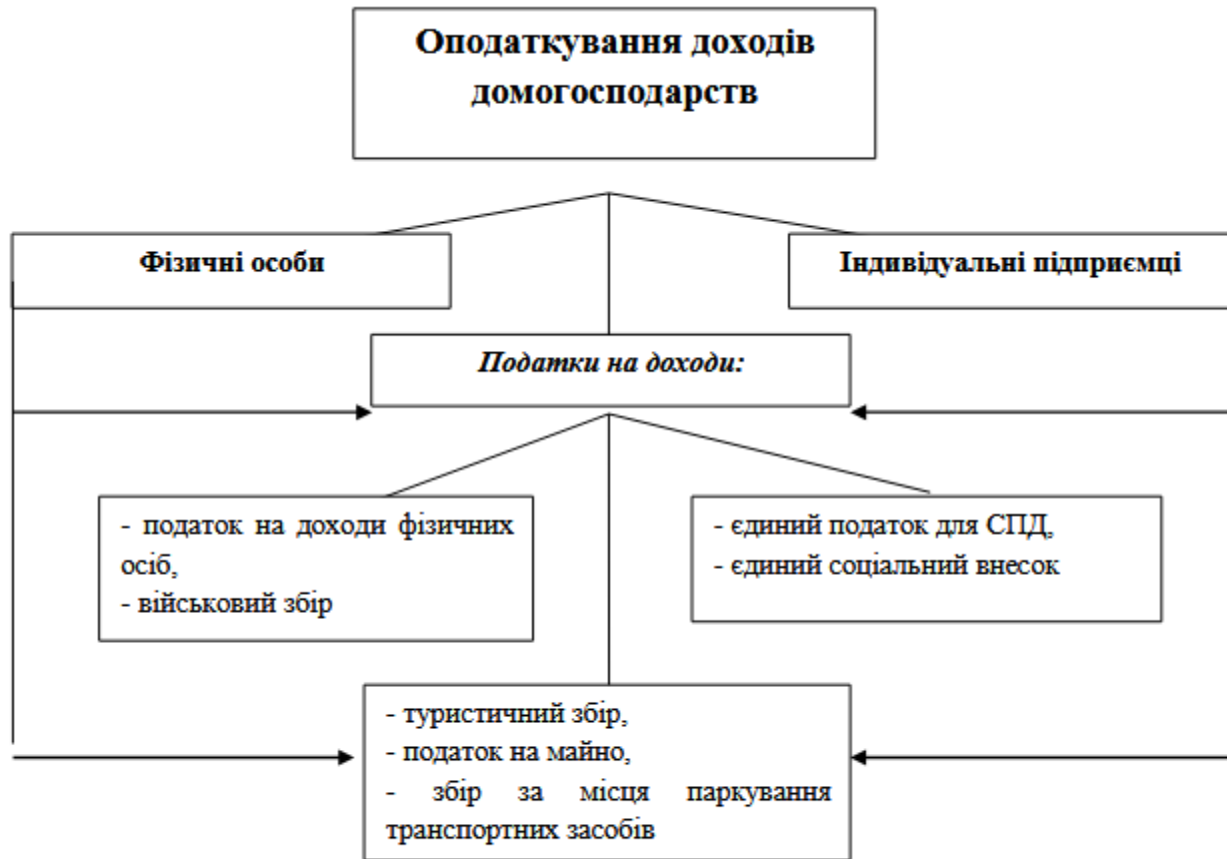
Оподаткування доходів домогосподарств передбачає використання державою такого інструменту як податки з метою виконання як функції фіску (наповнення державного і місцевих бюджетів), так і регулюючої функції в контексті задоволення інтересів фізичних осіб і їх майного вирівнювання.

Різноманітні види доходів, отримані суб'єктами домогосподарств, підлягають оподаткуванню. Зважаючи на те, що члени домогосподарств отримують доходи з різних джерел, в тому числі і від підприємницької діяльності, платниками податків виступають є фізичні особи та індивідуальні підприємці без створення юридичної особи.

Діючи систему оподаткування доходів домогосподарств в Україні доцільно зображати як систему оподаткування доходів фізичних осіб та індивідуальних підприємців (див. рис. 1.5), адже домогосподарства не є платниками податків відповідно до вітчизняного податкового законодавства.

Фізичні особи в Україні сплачують з отриманих доходів прямі податки: ПДФО, єдиний соціальний внесок (ЄСВ), єдиний податок для фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, а також податки на майно (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, земельний податок) та місцеві збори (збір за місця паркування транспортних засобів, туристичний збір). Пряме оподаткування доходів і майна фізичних осіб є найбільш відкритою та простою формою податкових відносин держави і

громадян та використовується, як правило у високорозвинених країнах світу: США, Австрії, Данії, Швейцарії, Канаді, Нідерландах та інших.

Рис. 1.5. Оподаткування доходів домогосподарств в Україні

Непряме оподаткування є прихованим у ціні товару і послуги і платниками цих податків виступають споживачі товарів і послуг. До непрямих податків відносять: ПДВ, акцизний податок та мито. Ці податки знайшли широке використання у податкових системах таких країн, як: Австралія, Греція, Італія, Ірландія, Швеція та ряді інших країн. Наявність значної частки непрямих податків у структурі податкових надходжень держави формує видимість її економічної незалежності від рівня оподаткування громадян.

Основним інструментом у сфері прямого оподаткування є прибутковий податок з громадян (в Україні його йменують податок на доходи фізичних осіб). «Найвищий рівень частки ПДФО у ВВП за останні роки був у Канаді (13,3%), Австралії (12%), Великобританії (10%); а найнижчий – в Аргентині

(2,3%), Угорщині (4,6%), Польщі (4,7%). Найбільше значення частки цього податку у загальній сумі доходів бюджету є у Австралії (35,2%), Канаді (30,6%), США (30,5%); найнижчий його рівень був відмічений в Угорщині (9,2%), Аргентині (9,8%), Польщі (10,9%)» [28].

У 2022 році обсяг сплаченого нашими співвітчизниками ПДФО склав 420,6 млрд. грн., що становить 24,5 % доходів Зведеного бюджету України та 31,1 % його податкових надходжень. Поряд із виконанням фіскальної функції ПДФО виступає важливим інструментом реалізації соціально-економічної політики, спрямованої на забезпечення соціальної рівності у суспільстві, тобто вказується на виконанні цим податком його регулюючої функції..

Безпосереднім інструментом забезпечення соціальної справедливості в оподаткуванні доходів фізичних осіб є податкова соціальна пільга. Відповідно до положень ПКУ податкова соціальна пільга – це «передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності відповідних підстав» [47].

Особливості пільгового оподаткування доходів фізичних осіб полягають в тому, що звільненню від оподаткування підлягає окрема частина доходу фізичної особи при умові, що цей дохід відповідає певній величині, яка щорічно затверджується у Законі України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік, і залежить від визначеної величини прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати.

Діючим податковим законодавством визначено, що «базова податкова соціальна пільга (далі ПСП) станом на 01.01.2023 року складає 50 % прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленої законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку» [47]. Станом на 01.01.2023 року розмір ПСП встановлено у розмірі 1342 грн.

Оподаткування доходів фізичних осіб іншими податками і зборами, зокрема, податками на майно, залежить від наявності у платника податків

рухомого і нерухомого майна, чи від їх використання. Ставки податку на майно в розрізі окремих податкових платежів є диференційованими і їх розмір залежить «...від площі нерухомості чи земельної ділянки та від потужності (об'єму циліндра) двигуна» [47]. Ці податки вважаються більш прогресивними і залежать від бази нарахування податку. Обсяг сплачених податків на споживання фізичними особами залежить від рівня споживання, а відтак – від реальної фінансової спроможності громадян.

Висновок до розділу 1

Доходи домогосподарств характеризуються вартістю усіх матеріальних благ і послуг, які використовуються фізичними особами за певний період часу для задоволення особистих потреб та для формування заощаджень. При цьому, доходами домашніх господарств не вважаються вилучені, накопичені раніше, заощадження домогосподарств, а також вилучені позикові кошти.

Доходи домогосподарства (людини, сім'ї) є певною сумою грошових доходів, отриманих з усіх можливих джерел, які представляють собою частину національного доходу країни, що надходить у розпорядження домогосподарства, в результаті розподілу та перерозподілу виробленого валового внутрішнього продукту, та призначена для задоволення матеріальних і духовних потреб членів домогосподарства.

Доходи домашніх господарств можна характеризувати за різними критеріями, а саме: за матеріально-речовою формою, економічним походженням джерел, за можливістю розпорядження, за стадією розподільчих процесів, за суспільним визнанням тощо.

Основними джерелами доходів домогосподарств є: надходження у вигляді заробітної плати, пенсії, стипендії, надходження від підсобного господарства, надходження у формі аліментів і допомог тощо.

Усі доходи, отримані фізичними особами у той чи інший спосіб підлягають оподаткуванню. Оподаткування доходів домогосподарств передбачає використання державою такого інструменту як податки з метою виконання як функції фіску (наповнення державного і місцевих бюджетів), так і регулюючої функції в контексті задоволення інтересів фізичних осіб і їх майного вирівнювання.

Фізичні особи в Україні сплачують з отриманих доходів прямі податки: ПДФО, єдиний соціальний внесок (ЄСВ), єдиний податок для фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, а також податки на майно (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, земельний податок) та місцеві збори (збір за місця паркування транспортних засобів, туристичний збір).

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

2.1. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб від трудової діяльності

Система оподаткування становить значний ресурс для наповнення бюджету та функціонує як інструмент управління соціально-економічними процесами. У податковій системі України одним з ключових податків є податок на доходи фізичних осіб, який відіграє важливу роль у регулюванні розподілу фінансових ресурсів між державою та населенням. Цей податок є одним з найстійкіших та ефективних джерел формування доходів бюджету, однак його вплив безпосередньо відображається на рівні доходів населення та їхньому розподілі, виконуючи таким чином функцію соціального регулятора.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) представляє собою універсальний податок, чия величина безпосередньо залежить від розміру доходу, що підлягає оподаткуванню, як у резидентів, так і у нерезидентів, які отримують доходи з джерел, отриманих в Україні. На відміну від фіксованих податків, ПДФО швидко реагує на економічні зміни, особливо в умовах кризових ситуацій. Якщо особа перестане отримувати дохід або його обсяг раптово скоротиться, це призведе до істотного зменшення надходжень до бюджету.

ПДФО не лише є одним із ключових джерел формування бюджету, але й є важливим показником соціально-економічного стану країни. З покращенням благополуччя платників податків - фізичних осіб та розширенням бази оподаткування, бюджет отримує більше коштів, що надає можливість реалізувати активну соціальну політику. Крім того, надходження від оподаткування доходів фізичних осіб грають важливу роль у міжбюджетних відносинах, сприяючи формуванню доходів як місцевих, так і державного бюджету України.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) виконує важливу регулятивну роль у суспільстві, особливо в умовах зростаючої ролі держави і її впливу на формування податкової культури громадян. Ця регулятивна функція податку виявляється у розробці різних умов оподаткування з метою підтримки пріоритетних галузей економіки та сприяння певним соціальним категоріям населення. Соціально-регулятивна роль ПДФО передусім полягає в наданні пільг з оподаткування доходів конкретним групам фізичних осіб. Цей податок становить предмет інтересу для всіх верств економічно активного населення країни, і його значущість важко переоцінити.

ПДФО вирішує ряд складних завдань, включаючи забезпечення адекватних фінансових ресурсів для різних рівнів бюджетів, регулювання розміру доходів та, відповідно, структури особистого споживання та накопичень громадян, стимулювання більш раціонального використання отриманих доходів і надання підтримки найбільш вразливим групам населення.

В Україні система оподаткування доходів громадян пройшла ряд змін, які включали як прогресивні, так і пропорційні шкали оподаткування особистих доходів. Протягом різних історичних періодів ПДФО сприймався по різному з позиції його фіскальної стійкості та соціальної справедливості.

Слід відмітити, що в результаті проведених реформ оподаткування доходів фізичних осіб в Україні не стало досконалим. Адже статистичні дані вказують на те, що «в українському суспільстві 65-70 % населення мають низький рівень доходів, а 10 % доходів громадян є надвисокими. При цьому всі фізичні особи в Україні, незалежно від розмірів їх доходів, сплачують ПДФО за єдиною ставкою у розмірі 18 %» [52].

Таким чином, ефективне використання інструментів перерозподілу ПДФО здійснюватиме позитивний вплив на процеси вилучення частини доходів фізичних осіб до бюджетів різних рівнів та на рівень податкового навантаження на платників податку. ПДФО є стабільним та дієвим джерелом формування доходів бюджетів різних рівнів. Він займає друге місце серед

податкових надходжень до Зведеного бюджету України після ПДВ та акцизного податку.

Розглянемо динаміку надходження ПДФО до бюджетів різних рівнів за період 2020-2022 років (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Динаміка доходів, податкових надходжень та ПДФО зведеного,
державного і місцевих бюджетів України у період 2020-2022 рр.**

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	зростання/зменшення показників 2022 р. до 2020 р.
Доходи зведеного бюджету (без трансфертів), млрд. грн., в тому числі:	1375,0	1660,9	1715,0	340,0
податкові надходження, з них:	1136,7	1453,8	1343,2	206,5
податок і збір на доходи фізичних осіб (ПДФО + військовий збір)	295,1	349,79	420,6	125,5
– частка ПДФО + ВЗ у структурі доходів зведеного бюджету, %	21,4	21,0	24,5	3,1
– частка ПДФО + ВЗ у структурі податкових надходжень зведеного бюджету, %	25,4	24,1	31,3	5,9
Доходи державного бюджету (без трансфертів), млрд. грн., в тому числі:	1065,4	1284,3	1296,8	231,4
податкові надходження, з них:	851,1	1107,1	949,7	98,6
податок і збір на доходи фізичних осіб (ПДФО + військовий збір)	117,3	137,5	148,4	31,1
– частка ПДФО + ВЗ у структурі доходів державного бюджету, %	11,0	10,7	11,4	0,4
– частка ПДФО + ВЗ у структурі податкових надходжень державного бюджету, %	13,8	12,4	15,6	1,8
Доходи місцевих бюджетів (без трансфертів), млрд. грн., в тому числі:	311,3	378,0	418,2	116,9
податкові надходження, з них:	285,6	346,7	393,5	134,9
ПДФО	177,8	212,2	272,2	94,4
– частка ПДФО у структурі доходів місцевих бюджетів	57,1	56,1	65,0	7,9
– частка ПДФО у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів, %	62,3	61,2	69,2	6,9

Примітка. Складено автором за даними джерела [18]

Доходи зведеного бюджету України без урахування офіційних трансфертів за період 2020-2022 років зросли на 340 млрд. грн. (з 1375 млрд.

грн. до 1715 млрд. грн.), що вказує на стійку тенденцію щодо нарощення фінансової бази держави.

На процес виконання дохідної частини зведеного бюджету у 2022 році в умовах широкомасштабної військової агресії росії вплинули такі основні чинники:

- скасування усіх зовнішньо-економічних операцій на території українсько-російського і українсько-білоруського кордонів, зокрема: транзитних, повного припинення авіаперевезень та роботи морських портів, що за представленими даними Державної служби статистики України «...позначилося на падінні обсягів імпорту та експорту товарів відповідно на 24,1 та на 35,1 % у порівнянні з 2021 роком» [20];

- значне падіння економіки країни та призупинення ділової активності платників податків, скорочення надходжень до бюджетів різних рівнів;

- широкомасштабна внутрішня та зовнішня міграція населення України;

- руйнування металургійних комбінатів, нафтопереробних заводів, інфраструктурних та енергетичних об'єктів на території країни;

- призупинення роботи системи щодо автоматизованого відшкодування ПДВ суб'єктам підприємництва;

- надано право на перехід СПД – фізичних і юридичних осіб на спрощену систему оподаткування, звітності та обліку на основі сплати єдиного податку за ставкою у розмірі 2 %;

- тимчасове введення 7 %-ї ставки ПДВ та зниження рівня ставок акцизного податку на основні види палива;

- тимчасове звільнення на період квітень – червень 2022 року від оподаткування товарів, які імпортувались на територію України платниками єдиного податку, а також транспортних засобів, що ввозились фізичними особами та ввізного мита при імпорті товарів юридичними особами;

- повне звільнення від оподаткування усіх операцій, пов'язаних із ввезенням на митну територію України товарів, що мають оборонне призначення;

- «по рентній платі за користування надрами для видобування природного газу: запровадження диференційованих розмірів ставок; тимчасове визначення податкових зобов'язань виходячи із реалізованих обсягів газу природного, а не видобутих; зміна підходу до визначення фактичної ціни реалізації природного газу для розрахунку податкових зобов'язань» [20];

- збільшення на 20 % специфічних ставок та мінімального акцизного податкового зобов'язання на тютюнові вироби;

- збільшення ставки акцизного податку на спирт та алкогольні напої на 5 %;

- зростання грошового забезпечення військовослужбовців;

- перерахування грантових коштів міжнародними партнерами до державного бюджету.

Серед доходів зведеного бюджету (без трансфертів) більше 78 % займають податкові надходження. Динаміка податкових надходжень зведеного бюджету також зображає тенденцію до зростання показників з 1136,7 млрд. грн. до 1343,2 млрд. грн., зростання становило 206,5 млрд. грн. У структурі податкових надходжень зведеного бюджету питома вага ПДФО становить 31,3 % у 2022 році і у порівнянні з 2021 роком вона зросла на 5,9 %. Значне зростання частки ПДФО відбулося у 2022 році проти 2021 року у зв'язку із зростанням надходжень ПДФО, сплачених військовослужбовцями. Питома вага ПДФО у структурі доходів зведеного бюджету складає 24,5 %, тобто майже чверть доходів зведеного бюджету формується за рахунок мобілізації ПДФО.

Динаміка абсолютних значень ПДФО за період 2020-2022 років вказує на його стійке нарощення у сумі 125,5 млрд. грн. (з 295,1 млрд. грн. до 420,6 млрд. грн.). Якщо проаналізувати співвідношення надходжень ПДФО до державного і місцевих бюджетів, то слід відмітити, що надходження цього податку до місцевих бюджетів маже вдвічі перевищує його надходження до державного

бюджету, що обумовлено пропорціями його розподілу відповідно до чинного законодавства. Так, у 2022 році до бюджетів територіальних громад зараховувалося 64 % ПДФО, мобілізованого в межах територіальних утворень, ще 15 % цього податку надходило до обласних бюджетів і 21 % – до державного бюджету. Слід відмітити, що у таблиці 2.1 нами представлено динаміку показників надходження ПДФО та військового збору до зведеного та державного бюджету, а до місцевих бюджетів – лише надходження ПДФО, зважаючи на те, що військовий збір надходить виключно до Державного бюджету України.

Особливість механізму оподаткування ПДФО передбачає врахування податкової соціальної пільги (ПСП) при сплаті цього податку. Податкова пільга визначається Податковим кодексом України як «передбачене податковим чи митним законодавством звільнення платника податків від обов'язків щодо нарахування та сплати податку і збору в меншому розмірі за наявності певних підстав» [47]. Такими підставами є певні особливості, які характеризують окрему групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер і суспільне значення здійснюваних ним витрат. Щодо оподаткування ПДФО податкова соціальна пільга передбачає «право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги, яка застосовується до доходу, що не перевищує розміру місячного прожиткового мінімуму на 1 січня звітного податкового року, помноженого на коефіцієнт у розмірі 1,4 та округленого до найближчих 10 грн.» [47]. Граничний розмір доходу фізичної особи, до якого застосовується ПСП у 2022 році становив 3470,00 грн. – це базова (загальна) ПСП. Її розмір залежить від показника мінімальної заробітної плати по країні, зокрема у 2022 році розмір мінімальної заробітної плати становив 6700 грн.

В Україні також діють і інші розміри ПСП (див. табл. 2.2). Так, якщо у платника податку є на утриманні двоє чи більше дітей віком до 18 років, розмір ПСП становить «100% суми базової (загальної) ПСП у розрахунку на кожному

таку дитину – 1240,50 грн. (2481 x 50 %)» [47], де 2481 грн. – це величина прожиткового мінімуму для працездатної особи у 2022 році. Також враховується при обчисленні ПДФО для платників податку, які є однокими батьками, опікунами, учасниками бойових дій та інше (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Розміри податкової соціальної пільги у 2022 році [47]

№ п/п	Розміри ПСП для окремих категорій платників ПДФО
1.	- базова (загальна) ПСП для будь-якого платника податку становить 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 01 січня звітного податкового року - 1240,50грн . (2481,00 x 50%);
2.	- ПСП для платника податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років, становить 100% суми базової (загальної) ПСП у розрахунку на кожну таку дитину – 1240,50 грн.;
3.	- ПСП для платника, який є одинокою матір'ю (батьком), вдовою (вдівцем) або опікуном, піклувальником – у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років, та для платника, який утримує дитину з інвалідністю – у розрахунку на кожну таку дитину віком до 18 років – 150% суми базової (загальної) пільги, – 1860,75 грн = 150% x (2481,00 x 50%);
4.	- ПСП для платників, визначених п.п.169.1.4 п.169.1 ст.169 ПКУ (зокрема Герої України, учасники бойових дій під час Другої світової війни) становить 200% суми загальної пільги, - 2481,00 грн. = 200% x (2481,00 x 50%).

Зазначимо, що ПСП застосовується виключно до доходів фізичної особи, отриманих у вигляді заробітної плати. У таблиці 2.3 представлено перелік доходів фізичної особи, до яких ПСП не застосовується.

В Україні щорічно зростає розмір прожиткового мінімуму громадян, що обумовлює зростання граничного доходу платника податку, який дозволяє отримати ПСП. Так, у 2011 році цей розмір складав 1320 грн., у 2018 році – 2470 грн., а у 2022 році – 3470 грн.

Податкова соціальна пільга відображає перерозподільні властивості в системі оподаткування доходів громадян, оскільки визначає категорії платників за їх соціальним статусом та працездатністю. Поточний підхід до пільг в певному розумінні реалізує принцип платоспроможності особи, яка сплачує податок на доходи фізичних осіб. Однак, цей механізм має свої недоліки.

Таблиця 2.3

Доходи фізичних осіб, до яких не застосовується ПСП [47]

№ п/п	Види доходів
1.	– доходів платника податку, інших ніж заробітна плата;
2.	– заробітної плати, яку платник податку отримує протягом звітного податкового місяця одночасно з доходами, що виплачуються з бюджету, у вигляді стипендії, грошового чи майнового (речового) забезпечення учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'ютантів, військовослужбовців;
3.	– доходу самозайнятої особи від провадження підприємницької діяльності, а також іншої незалежної професійної діяльності.

Таким чином, на сьогоднішній день виникає необхідність суттєвого удосконалення механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб шляхом використання прямих та опосередкованих інструментів за допомогою яких держава має змогу регулювати рівень добробуту громадян.

2.2. Оцінка порядку нарахування і сплати податків на майно (власність) домогосподарств

Продаж, оренда чи володіння рухомим та нерухомим майном фізичної особи обумовлює отримання доходу, який підлягає оподаткуванню. Серед податків на майно в Україні варто відзначити податок на нерухоме майно, окрім земельної ділянки, транспортний податок та плату за землю. Податок на нерухоме майно, що відрізняється від земельної ділянки, став новим елементом в податковій системі з моменту його введення у 2010 році за Податковим кодексом України. Це був важливий крок у напрямку уніфікації вітчизняної системи оподаткування з податковими системами провідних країн світу, насамперед європейських. Оподаткування нерухомості успішно застосовується в 130 країнах світу та в більшості з них є важливим джерелом фінансування розвитку територій. Проте, практика оподаткування нерухомості в Україні зіткнулася з певними труднощами та показала ряд недоліків у податковому

законодавстві. Це стосується визначення об'єктів оподаткування, оцінки бази оподаткування, механізму пільг та визначення категорій осіб, які мають право на пільги тощо. У зв'язку з цим фіскальна ефективність цього податку залишається на низькому рівні. Дана проблема особливо гостро виникає у контексті проведення реформ з бюджетної децентралізації, де податок на нерухоме майно відіграє ключову роль у фінансуванні місцевих бюджетів.

Починаючи з XVIII століття, нерухомість стала традиційним об'єктом оподаткування у більшості країн світу. Введення податків на нерухомість було об'єктивною необхідністю, пов'язаною з потребою постійного й стабільного джерела доходів для бюджету, оскільки оподаткування нерухомого майна складніше уникнути чи приховати. «Володіння нерухомістю здавна вважалось проявом багатства людей. Завжди можна було чітко визначити об'єкт оподаткування, для якого характерні суттєві особливості: постійне місцезнаходження, тривалість існування, що забезпечували безперешкодний доступ до нього фіскальних органів. Досить легко було встановити платника податку, яким міг бути як власник нерухомості, так і орендар» [29].

Відповідно до Податкового кодексу України «об'єктом оподаткування є об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі їх частки, базою оподаткування – загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток» [47]. Контролюючий орган обчислює базу оподаткування об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, які належать фізичним особам, на основі інформації, отриманої з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. «База оподаткування об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток, що перебувають у власності фізичної особи платника податку, зменшується:

- для квартири (квартир) незалежно від їх кількості – на 60 м²;
- для житлового будинку (будинків) незалежно від їх кількості – на 120 м²;
- для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток (у разі одночасного перебування у власності платника податку

квартири/квартир та житлового будинку/будинків, у тому числі їх часток), – на 180 м²» [47].

Ставки податку для житлової та/або нежитлової нерухомості, що належать фізичним та юридичним особам, встановлюються рішенням сільської, селищної або міської ради з урахуванням місця розташування (зональності) та типів нерухомості. Ставки не перевищують 1,5% від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 м² бази оподаткування.

В Україні існує значна кількість об'єктів оподаткування, які підпадають під оподаткування податком на нерухоме майно, за винятком земельних ділянок. Проте розвиток системи оподаткування майна обмежується незавершеністю процесу повної інвентаризації таких об'єктів та оцінки їх фінансової вартості. Крім того, дотепер не було запропоновано альтернативи складному та витратному механізму збору податку на нерухоме майно. Цей механізм вимагає подання до органів Державної податкової служби декларацій про майновий стан та доходи, а також подачі протягом року інформації щодо зменшення бази оподаткування (наприклад, народження дітей чи укладення шлюбу). Також не уточнено процедуру оцінки вартості нерухомого майна, не передбачено створення органу, який би веде Державний реєстр прав власності на нерухоме майно, що створює можливість масових зловживань з метою ухилення від сплати податку та інші подібні ситуації.

Діючий метод оподаткування за площею нерухомого майна не враховує його фізичний знос, що суперечить принципам справедливості та економічної обґрунтованості в оподаткуванні. Зважаючи на зазначене, вважаємо абсолютно доречними пропозиції А. Дулько щодо «відходу від практики оподаткування площі нерухомого майна та переходу до оподаткування його вартості» [22].

Необхідно впорядкувати інформаційну базу про наявність та оцінку об'єктів нерухомого майна, а також забезпечити доступність цієї інформації у відкритому форматі для успішної реалізації переходу. Податок на нерухомість, що стосується житла, має враховувати якість житла як соціальне благо

(наприклад, через стандарт житлової площі), а також забезпечувати перерозподіл доходів (включаючи ренту в залежності від місцезнаходження). Подібна система оподаткування житла існує у Франції.

Зазначимо, що податок на майно в Україні є місцевим податком, який у повному обсязі надходить до місцевих бюджетів за місцем їх знаходження.

У таблиці 2.4 подано динаміку обсягів надходження податку на майно до місцевих бюджетів України за період 2020-2022 років.

Таблиця 2.4

Динаміка, склад і структура податку на майно, сплаченого фізичними особами в Україні за період 2020-2022 років (млрд. грн.)

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Зміна показників 2022 р. до 2020 р.
Податок на майно, в тому числі:	37,43	43,24	36,79	-0,64
<i>питома вага податку на майно у структурі місцевих податків і зборів, %</i>	<i>49,46</i>	<i>48,09</i>	<i>43,64</i>	<i>-5,82</i>
Податок на майно, сплачений фізичними особами, з них:	5,3	6,6	4,5	-0,77
<i>питома вага податку на майно з фізичних осіб у структурі податку на майно загалом, %</i>	<i>14,2</i>	<i>15,3</i>	<i>12,2</i>	<i>-2,0</i>
Податок на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки	0,9	1,9	1,2	0,3
<i>питома вага податку на нерухоме майно у структурі податку на майно з фіз. осіб, %</i>	<i>17,0</i>	<i>28,8</i>	<i>26,6</i>	<i>9,6</i>
Транспортний податок	0,09	0,06	0,03	-0,06
<i>питома вага транспортного податку у структурі податку на майно з фіз. осіб, %</i>	<i>1,9</i>	<i>1,5</i>	<i>0,01</i>	<i>-1,8</i>
Плата за землю	4,3	4,6	3,3	-1,0
<i>питома вага плати за землю у структурі податку на майно з фіз. осіб, %</i>	<i>81,1</i>	<i>69,7</i>	<i>73,3</i>	<i>-7,8</i>

Примітка. Складено автором за даними джерела [18]

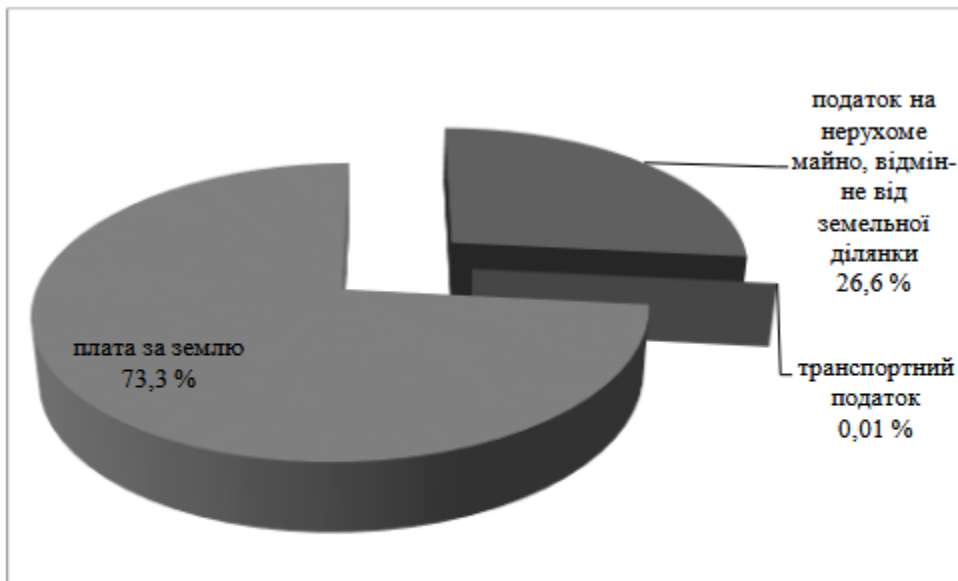
Динаміка надходження податку на майно до місцевих бюджетів України вказує на їх зростання у період 2020-2021 років з 31,27 млрд. грн. до 43,24 млрд. грн., або на 11,97 млрд. грн. Проте, у 2022 році відбулося зменшення надходжень цього податку внаслідок внесення змін до чинного податкового законодавства у зв'язку з початком війни. Зокрема, було скасовано сплату

даного податку на території, яка знаходиться під окупацією та на територіях ведення бойових дій і інше. Податок на майно, сплачений фізичними особами у структурі податку на майно загалом становить 12,2 % у 2022 році і цей відсоток скоротився за три роки на 2 відсоткових пункти. Аналогічною є тенденція щодо абсолютних показників надходження цього податку до місцевих бюджетів, тобто 2020-2021 роки характеризуються зростаючими показниками з 14,2 млрд. грн. до 15,3 млрд. грн., ріст склав 1,1 млрд. грн. У наступному 2022 році обсяги надходжень податку на майно скоротилися на 3.1 млрд. грн. і становили 12,2 млрд. грн.

До складу податку на майно відносять такі податкові платежі: плата за землю, транспортний податок та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. На рис. 2.1 представлено структуру податку на майно, мобілізованого до місцевих бюджетів України у 2022 році.

Динаміка надходжень податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, сплачений фізичними особами демонструє тенденцію щодо зростання надходжень у 2021 році проти 2020 року на 1 млрд. грн., а у 2022 році цей показник скоротився на 0,7 млрд. грн. Загалом, в динаміці 2020-2022 років податок на нерухоме майно, сплачений фізичними особами вказує зростання надходжень на 0,3 млрд. грн. У 2022 році у структурі податку на нерухоме майно, сплаченого фізичними особами даний податок з об'єктів нежитлової нерухомості майже вдвічі перевищив обсяг даного податку із об'єктів житлової нерухомості (0,79 млрд. грн. проти 0,44 млрд. грн. відповідно).

Наступним складовим елементом податків на майно фізичних осіб є плата за землю, що включає в себе земельний податок та орендну плату. Земля стала одним з найдавніших об'єктів оподаткування в історії. І хоча сучасна оплата за землю не має значущого впливу на бюджет, існування цього податку має своє обґрунтування через кілька факторів.

Рис. 2.1. Структура податку на майно, сплаченого фізичними особами в Україні у 2022 році

З фінансової точки зору, надходження від оплати за землю мають сталий характер, що робить ухилення від цього податку практично неможливим, оскільки земельну ділянку неможливо приховати. Крім того, земля, як об'єкт оподаткування, піддається чіткому обліку. З соціальної точки зору, оплата за землю вважається досить справедливою формою оподаткування, оскільки більше податку сплачує той, у кого є більша кількість землі або земля вищої якості.

З економічної точки зору, цей податок також має свої переваги: з одного боку, він стимулює ефективне використання землі, а з іншого боку, при застосуванні диференційованих ставок залежно від регіону може сприяти більш рівномірному розподілу продуктивних сил по всій території країни.

Серед недоліків цього податку слід зазначити, що доходи від нього є нееластичними, тобто їх розмір не змінюється в залежності від доходів платників. Це може призвести до того, що при зростанні загального рівня доходів у країні бюджет залишається без додаткових надходжень. У періоди кризового спаду виробництва цей податок може призвести до банкрутства

платників, які переживають складні часи. Крім того, збирання цього податку потребує досить скрупульозної роботи з оцінки земельних ресурсів країни.

В Україні введено плату за землю з метою раціонального використання та збереження земель, вирівнювання соціально-економічних умов господарювання на різних територіях, а також для фінансування витрат на ведення земельного кадастру та інші цілі. Передбачалося, що зібрані кошти від плати за землю будуть спрямовані на конкретні цільові програми. Але в умовах фінансової кризи оплата за землю використовується переважно як один із джерел поповнення загального фонду місцевих бюджетів.

Об'єктом плати за землю є земельні ділянки та їх частки, що перебувають у власності або користуванні, включаючи умови оренди. Платниками є власники земельних ділянок, їх часток або землекористувачі, включаючи орендарів. Ставки плати за землю для несільськогосподарських земель різняться для земель у населених пунктах та земель під промисловість, транспорт та інші землі поза населеними пунктами. Щодо сільськогосподарських земель, ставки встановлюються в відсотках від грошової оцінки одного гектара сільськогосподарських угідь та варіюються для ріллі, сіножатей, пасовищ та багаторічних насаджень.

Ставки податку на землю для земельних ділянок всередині населених пунктів, яких оцінено грошово, встановлюються на рівні 1% від їх грошової оцінки. У випадку відсутності оцінки земельних ділянок використовуються середні ставки для населених пунктів, розміри яких залежать від чисельності населення. Податок за земельні ділянки, що використовуються під житловий фонд, автостоянки, гаражі, дачі громадян та інші об'єкти, обчислюється у розмірі 3% від суми земельного податку.

Найбільшу частку у структурі податку на майно з фізичних осіб займала плата за землю – 73,3 % у 2022 році. Проте, за аналізований період ця частка коливалася в межах 69,7% – 81,1 %. Динаміка надходжень плати за землю за чотири останні роки демонструє тенденцію до скорочення надходжень з 4,3 млрд. грн. до 3,3 млрд. грн., на 1 млрд. грн. У 2020-2021 роках намічена була

тенденція до зростання надходжень від фізичних осіб до місцевих бюджетів плати за землю з 4,3 млрд. грн. до 4,6 млрд. грн. Однак, у 2022 році дана тенденція була порушена і обсяги надходження плати за землю скоротилися до 3,3 млрд. грн, або на 1,3 млрд. грн. у порівнянні з 2021 роком. У складі плати за землю більше 60 % займає орендна плата з фізичних осіб.

Третім видом податку у складі податків на майно є транспортний податок. Платниками транспортного податку є «фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які мають зареєстровані в Україні згідно чинного законодавства, власні легкові автомобілі» [47].

Об'єктом оподаткування є «легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше 5-ти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року (в 2022 році — 2437500 грн.). Така вартість визначається Міністерством економічного розвитку за методикою, затвердженою КМУ, станом на 1 січня податкового (звітного) року виходячи з: марки, моделі, року випуску, об'єму циліндрів двигуна, типу пального. Ставка податку складає 25 000 грн за календарний рік за кожен легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування» [47].

Динаміка надходження транспортного податку, сплаченого фізичними особами до місцевих бюджетів за період 2020-2022 років вказує на її поступове скорочення з 0,09 млрд. грн. до 0,03 млрд. грн., або на 0,06 млрд. грн. Питома вага цього податку у структурі майнових податків з фізичних осіб у 2022 році становила 0,01 % і має тенденцію до скорочення за останні роки, особливо у 2022 році. Такий стан справ пов'язаний із змінами, внесеними до чинного законодавства в умовах війни та скорочення кількості купівлі продажу нових автомобілів.

2.3. Оподаткування доходів домогосподарств від підприємницької діяльності

Сучасне українське законодавство не визначає домогосподарство як окремого платника податків. Відповідно до Податкового кодексу України, платниками податків виступають окремі фізичні особи - члени домогосподарства. Система оподаткування домогосподарств полягає у сплаті податків і обов'язкових внесків, які сплачуються домогосподарствами до бюджетів на різних рівнях у результаті їх фінансово-господарської діяльності.

Різні види домогосподарств мають різні типи економічних ресурсів, що припускає наявність доходів від їх використання. Оскільки фінансово-господарська діяльність окремих членів домогосподарств відрізняється, можна виділити два підсектори в системі оподаткування домогосподарств:

- 1) наймані працівники та особи, що отримують доходи від власності;
- 2) роботодавці та самозайняті працівники.

Це основна характеристика системи оподаткування домашніх господарств. Перший підсектор в цій системі представлений членами домогосподарства, які працюють у якості найманих працівників. Основним прямим податком, який у цьому випадку сплачують члени домогосподарства, є податок з доходів фізичних осіб.

Другий підсектор системи оподаткування домашніх господарств складається з членів домогосподарств, що займаються підприємницькою діяльністю і обирають загальну систему оподаткування або спрощену. Залежно від типу підприємницької діяльності, члени домогосподарств можуть бути платниками єдиного внеску на соціальне страхування (ЄСВ) або єдиного податку.

Загальною групою витрат домогосподарств є витрати на обов'язкові платежі, включаючи оплату податків, обов'язкових внесків на соціальне страхування, страхових внесків у разі особистого або майнового страхування. Ці витрати зменшують реальний дохід домогосподарств протягом певного

періоду, скорочуючи їх поточне споживання і можливість збереження коштів. Застосовуючи систему оподаткування фізичних осіб, «держава ставить кілька цілей: по-перше, забезпечує надходження необхідних ресурсів до бюджетів усіх рівнів, а, по-друге, перерозподіляє частину доходів на користь найменш захищених верств населення» [32].

Таблиця 2.5

**Порядок сплати податків та ЄСВ фізичними особами – підприємцями
в умовах воєнного стану в Україні [47]**

Види системи оподаткування ФОП	Податки і збори за себе	ЄСВ		Мобілізовані ФОП	
		за себе	за найманого працівника	за себе	за найманого працівника
I група	не сплачує ЄП	має право не платити	відсутні наймані	не сплачує ЄП та ЄСВ за весь термін військової служби	відсутні наймані
II група	не сплачує ЄП	має право не платити	сплачує або може прийняти рішення про несплату ЄСВ за мобілізованих працівників	не сплачує ЄП та ЄСВ за себе за весь термін військової служби	нарахування ЄСВ може здійснювати уповноважена особа
III група	2% - сплачує ЄП; 5% - сплачує ЄП; 3% - сплачує ЄП + ПДВ	має право не платити	сплачує або може прийняти рішення про несплату ЄСВ за мобілізованих працівників	не сплачує ЄП та ЄСВ за себе за весь термін військової служби	нарахування ЄСВ може здійснювати уповноважена особа
IV група	сплачує ЄП	має право не платити	сплачує або може прийняти рішення про несплату ЄСВ за мобілізованих працівників	не сплачує ЄП та ЄСВ за себе за весь термін військової служби	нарахування ЄСВ може здійснювати уповноважена особа
загальна система, самозайняті особи	сплачує ПДФО + військовий збір	має право не платити	сплачує або може прийняти рішення про несплату ЄСВ за мобілізованих працівників	не сплачує ЄП та ЄСВ за себе за весь термін військової служби	нарахування ЄСВ може здійснювати уповноважена особа

З початком воєнної агресії росії проти України та запровадження воєнного стану в країні обумовили зміни у системі оподаткування фізичних

осіб – підприємців (далі – ФОП). У таблиці 2.5 представлено сплату податків та ЄСВ ФОПами в умовах воєнного стану. Єдиний податок надходить до місцевих бюджетів України у повному обсязі.

У таблиці 2.6 представлено динаміку надходження єдиного податку від суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб до місцевих бюджетів України за період 2020-2022 років.

Таблиця 2.6

**Динаміка показників сплати єдиного податку ФОПами
за період 2020-2022 років в Україні**

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Приріст 2022 р. до 2020 р.
Єдиний податок всього, млрд. грн. <i>в тому числі:</i>	38,0	46,3	47,2	9,2
єдиний податок з фізичних осіб	27,6	34,8	32,9	5,3
<i>частка єдиного податку з фізичних осіб у загальному обсязі ЄП, %</i>	72,6	75,2	69,7	-2,9
<i>питома вага ЄП з фізичних осіб у податкових надходженнях місцевих бюджетів, %</i>	9,7	10,0	8,4	-1,3

Примітка. Складено автором за даними джерела [27]

Динаміка сплати єдиного податку за період 2020-2022 років характеризується зростаючими показниками з 38 млрд. грн. до 47,2 млрд. грн., зростання відбулося на 9,2 млрд. грн. Відмітимо, що динаміка показників надходження єдиного податку з фізичних осіб за даний період часу також вказує на їх зростання на 5,3 млрд. грн. (з 27,6 млрд. грн. до 32,9 млрд. грн.). Питома вага єдиного податку, сплаченого фізичними особами у загальному обсягу єдиного податку становить в межах 69,7 % – 75,2 % і в останні роки має тенденцію до скорочення. Питома вага єдиного податку, сплаченого фізичними особами у структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів складає в межах 8,4 – 10 % за різними роками.

Наступним видом обов'язкового платежу, який сплачують фізичні особи – підприємці є єдиний соціальний внесок (далі - ЄСВ).

ЄСВ – це «обов'язковий платіж до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, що справляється в Україні з метою забезпечення страхових виплат за поточними видами загальнообов'язкового державного соціального страхування» [30]. ЄСВ не входить до системи оподаткування в Україні, хоча підлягає до сплати і зменшує реальні доходи його платника.

Платниками ЄСВ є «роботодавці; фізичні особи-підприємці; особи, які забезпечують себе роботою самостійно займаються незалежною професійною діяльністю; особи, які працюють на виборних посадах; військовослужбовці та інші категорії платників податків. В Україні ведеться Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування, що складається з реєстру страхувальників та реєстру застрахованих осіб» [47].

З 2017 р. ЄСВ зобов'язані платити і ті фізичні особи-підприємці, які не отримують доходу. З 01.01.2016 р. відповідно до положень Закону України від 24.12.2015 р. № 909 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» [47] єдиний внесок установлено на рівні 22% для усіх категорій платників єдиного внеску (окрім інвалідів).

Суми єдиного внеску, сплачені страхувальниками, зараховуються на позабюджетні рахунки, відкриті в територіальних органах ДКСУ на ім'я територіальних органів ДПСУ.

Постановою КМУ № 85 від 18.02.2016 р. передбачено пропорції розподілу між фондами соціального страхування залежно від категорії платників. Відповідно до цієї постанови суми єдиного внеску, які надходять від роботодавців, фізичних осіб-підприємців, у тому числі тих, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, від осіб, які провадять незалежну професійну діяльність та від членів фермерського господарства, особистого селянського господарства, які уклали договори добровільної участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, розподіляються між Пенсійним фондом України та усіма фондами соціального страхування.

У 2022 році змінилися пропорції розподілу ЄСВ між окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування. Фонд соціального страхування України перестав функціонувати, а його функції передано Пенсійному фонду України.

Надходження ЄСВ для більшості категорій платників у 2022 році розподіляються так: на пенсії – 85,6%, на виплати з безробіття – 4,8%, на лікарняні – 9,6%. Для військовослужбовців розподіл дещо інший: 97,25% – на пенсії, 2,75% – на виплати з безробіття (до Фонду соціального страхування – ФСС – відрахувань немає).

У таблиці 2.7 подано напрями розподілу ЄСВ у 2022-2023 роках.

Таблиця 2.7

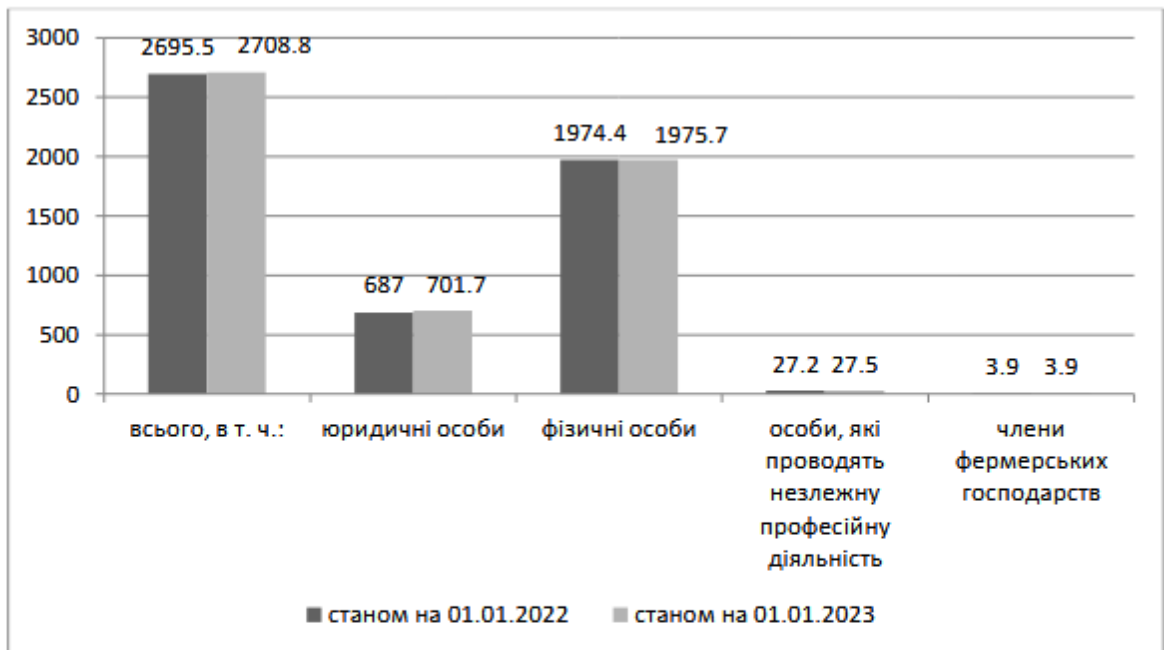
Напрями розподілу ЄСВ у 2022-2023 роках в Україні

№ п/п	Напрями розподілу ЄСВ	%
	з 01.01.2022 року:	
1.	Страхування на випадок безробіття	4,8058
2.	Страхування: – у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; – від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності	20,7941
3.	Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (до солідарної системи)	74,4001
	з 01.01.2023 по 30.04.2023 року:	
	Пенсійний фонд України	94,4766
	Фонд соціального страхування на випадок безробіття	4,5234
	з 01.05.2023 року:	
	Пенсійний фонд України	100,0

Примітка. Складено за даними джерела [27]

За даними Пенсійного фонду України, «загальна кількість застрахованих осіб, за яких платять або які самостійно сплачують ЄСВ, у червні 2022 року становила 10,73 млн. осіб. З них: 79,6% – наймані працівники, 12,1% – ФОПи, самозайняті, члени фермерських господарств, 8,3% – інші категорії, у тому числі військовослужбовці» [27].

Протягом 2022 року на 14,7 тис. осіб збільшилася кількість юридичних осіб – платників ЄСВ; звільнено на 429,2 тис. осіб більше, ніж працевлаштовано; легалізовано 38,6 тис. робочих місць, внаслідок чого залучено додатково 66,7 млн. грн. ЄСВ. На рис. 2.2. подано динаміку кількості платників ЄСВ у 2022-2023 роках в Україні.

Рис. 2.2. Динаміка кількості платників ЄСВ у 2022-2023 роках по розрізі платників, тис. осіб

Примітка. Складено за даними джерела [27]

Загальна чисельність застрахованих осіб у грудні 2022 року становила 10,8 млн. осіб, з яких найманих працівників – 8,6 млн осіб. Із 8,6 млн. найманих працівників у грудні 2022 року 1 620,7 тис. осіб отримували заробітну плату менше мінімальної (6700 грн.), з них 308,9 тис. осіб – працівники бюджетної сфери. Частка таких осіб у загальній чисельності найманих працівників збільшилась з 11,5% у грудні 2021 року до 18,8% у грудні 2022 року. Порівняно з груднем 2021 року чисельність осіб, у яких рівень заробітної плати менше мінімального розміру заробітної плати, збільшилась на 497,2 тис. осіб. Показник середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено

страхові внески та яка відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» враховується для обчислення пенсії, за 2022 рік зріс на 2,9% і становить 13 376,21 грн. (12 993,56 грн. у 2021 році). У таблиці 2.8 подано динаміку сплати фізичними особами – підприємцями ЄСВ за період 2020-2022 років в Україні.

Таблиця 2.8

Динаміка показників надходження ЄСВ в Україні

за період 2020-2022 рр.

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	приріст 2022 р. до 2020 р.
ЄСВ, всього, в млрд. грн., в тому числі:	294,4	349,0	425,2	130,8
ЄСВ, сплачений фізичними особами	215,5	255,5	311,2	95,7
ЄСВ сплачений іншими платниками	78,9	93,5	114,0	35,1

Примітка. Складено за даними джерела [27]

Динаміка сплати ЄСВ за період 2020-2022 років характеризується зростаючими показниками з 294,4 млрд. грн. до 425,2 млрд. грн., або на 130,8 млрд. грн. Обсяги сплаченого ЄСВ фізичними особами – підприємцями складають 73,2 % даного платежу, абсолютні показники якого зросли з 215,5 млрд. грн. у 2020 році до 311,2 млрд. грн. у 2022 році, зростання склало 95,7 млрд. грн. Іншими платниками ЄСВ було сплачено 114 млрд. грн. ЄСВ, що становить близько 27 % сплаченого внеску. Станом на 01.01.2023 року сума надходжень коштів від сплати ЄСВ становить 425,2 млрд. грн. Найбільшу частку в структурі надходжень ЄСВ займають суми нараховані роботодавцями на заробітну плату, винагороди за договорами цивільно-правового характеру, допомоги по тимчасовій непрацездатності, допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, а саме – 66,9 %, що становить 284,6 млрд. грн. ЄСВ в Україні є важливим інструментом соціального захисту громадян і фінансування різних соціальних програм. Він відіграє ключову роль у забезпеченні соціального та пенсійного забезпечення населення країни.

Висновки до розділу 2

На основі проведеного аналізу вітчизняної практики оподаткування доходів домогосподарств нами зроблено наступні висновки:

Оподаткування доходів домогосподарств охоплює оподаткування доходу, отриманого від трудової діяльності, майна та підприємницької діяльності. Оподаткування включає оплату таких податків: податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), військовий збір, єдиний соціальний внесок, єдиний податок для СПД, а також податок на майно, що включає земельний податок, транспортний податок та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Особливо значиме місце в системі оподаткування доходів домогосподарств займає ПДФО, що стягується за ставкою 18% від доходів, отриманих у вигляді заробітної плати.

У структурі податкових надходжень зведеного бюджету питома вага ПДФО становить 31,3 % у 2022 році і у порівнянні з 2021 роком вона зросла на 5,9 %. Значне зростання частки ПДФО відбулося у 2022 році проти 2021 року у зв'язку із зростанням надходжень ПДФО, сплачених військовослужбовцями. Питома вага ПДФО у структурі доходів зведеного бюджету складає 24,5 %, тобто майже чверть доходів зведеного бюджету формується за рахунок мобілізації ПДФО. Динаміка абсолютних значень ПДФО за період 2020-2022 років вказує на його стійке нарощення у сумі 125,5 млрд. грн. (з 295,1 млрд. грн. до 420,6 млрд. грн.).

Особливість механізму оподаткування ПДФО передбачає врахування податкової соціальної пільги (ПСП) при сплаті цього податку. Граничний розмір доходу фізичної особи, до якого застосовується ПСП у 2022 році становив 3470,00 грн. – це базова (загальна) ПСП. Її розмір залежить від показника мінімальної заробітної плати по країні, зокрема у 2022 році розмір мінімальної заробітної плати становив 6700 грн.

Податок на майно, сплачений фізичними особами у структурі податку на майно загалом становить 12,2 % у 2022 році і цей відсоток скоротився за три

роки на 2 відсоткових пункти. Аналогічною є тенденція щодо абсолютних показників надходження цього податку до місцевих бюджетів, тобто 2020-2021 роки характеризуються зростаючими показниками з 14,2 млрд. грн. до 15,3 млрд. грн., ріст склав 1,1 млрд. грн. У наступному 2022 році обсяги надходжень податку на майно скоротилися на 3.1 млрд. грн. і становили 12,2 млрд. грн.

Найбільшу частку у структурі податку на майно з фізичних осіб займала плата за землю – 73,3 % у 2022 році. Динаміка надходжень плати за землю за чотири останні роки демонструє тенденцію до скорочення надходжень з 4,3 млрд. грн. до 3,3 млрд. грн., на 1 млрд. грн. У 2020-2021 роках намічена була тенденція до зростання надходжень від фізичних осіб до місцевих бюджетів плати за землю з 4,3 млрд. грн. до 4,6 млрд. грн. Однак, у 2022 році дана тенденція була порушена і обсяги надходження плати за землю скоротилися до 3,3 млрд. грн., або на 1,3 млрд. грн. у порівнянні з 2021 роком. У складі плати за землю більше 60 % займає орендна плата з фізичних осіб.

Різні види домогосподарств мають різні типи економічних ресурсів, що припускає наявність доходів від їх використання. Оскільки фінансово-господарська діяльність окремих членів домогосподарств відрізняється, можна виділити два підсектори в системі оподаткування домогосподарств:

- 1) наймані працівники та особи, що отримують доходи від власності;
- 2) роботодавці та самозайняті працівники.

Динаміка показників надходження єдиного податку з фізичних осіб за даний період часу також вказує на їх зростання на 5,3 млрд. грн. (з 27,6 млрд. грн. до 32,9 млрд. грн.). Питома вага єдиного податку, сплаченого фізичними особами у загальному обсягу єдиного податку становить в межах 69,7 % – 75,2 % і в останні роки має тенденцію до скорочення. Питома вага єдиного податку, сплаченого фізичними особами у структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів складає в межах 8,4 – 10 % за різними роками.

Динаміка сплати ЄСВ за період 2020-2022 років характеризується зростаючими показниками з 294,4 млрд. грн. до 425,2 млрд. грн., або на 130,8 млрд. грн. Обсяги сплаченого ЄСВ фізичними особами – підприємцями

складають 73,2 % даного платежу, абсолютні показники якого зросли з 215,5 млрд. грн. у 2020 році до 311,2 млрд. грн. у 2022 році, зростання склало 95,7 млрд. грн. Іншими платниками ЄСВ було сплачено 114 млрд. грн. ЄСВ, що становить близько 27 % сплаченого внеску. Станом на 01.01.2023 року сума надходжень коштів від сплати ЄСВ становить 425,2 млрд. грн. Найбільшу частку в структурі надходжень ЄСВ займають суми нараховані роботодавцями на заробітну плату, винагороди за договорами цивільно-правового характеру, допомоги по тимчасовій непрацездатності, допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, а саме – 66,9 %, що становить 284,6 млрд. грн. ЄСВ в Україні є важливим інструментом соціального захисту громадян і фінансування різних соціальних програм. Він відіграє ключову роль у забезпеченні соціального та пенсійного забезпечення населення країни.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Головною метою будь-якого суспільства є постійне покращення добробуту населення та забезпечення можливостей задовольняти не лише базові потреби, а й матеріальні, моральні та духовні їх потреби і бажання. Ключовим фактором у цьому контексті є рівень доходів та витрат кожного громадянина для задоволення цих потреб. Серед основних видатків населення важливе місце займають податкові платежі, які обов'язково сплачуються для фінансування державних функцій та підтримки держави з виконання її обов'язків. Проте, важливо враховувати, що податки, у свою чергу, представляють оплату послуг, які громадяни мають отримати від державних та місцевих органів влади та управління. У сучасних умовах соціально-економічного розвитку України існує ситуація, коли обсяг та якість послуг, які мають надаватися державою, не завжди відповідають обсягу податкових платежів, які сплачують громадяни країни. Крім того, система збору податків та її принципи не відповідають потребам сьогодення, а в нормативно-правових актах присутні значні недоліки та суперечності, незважаючи на прийняття уніфікованого документу – Податкового кодексу України [51].

Проведений аналіз вітчизняної практики оподаткування доходів фізичних осіб виявив ряд системних недоліків і проблем, зокрема:

- 1) механізм оподаткування доходів фізичних осіб спрямований переважно на фіскальну функцію;
- 2) порушення принципу соціальної справедливості при оподаткуванні громадян;
- 3) високий податковий тиск на населення з низьким рівнем доходів;
- 4) системні випадки ухилення від сплати податку на доходи фізичних осіб;

- 5) недостатній комплексний теоретично-практичний аналіз системи оподаткування держави для ефективної реалізації податкової політики;
- 6) випадкове застосування зарубіжного досвіду у системі оподаткування;
- 7) низький рівень податкової культури серед населення;
- 8) недовіра громадян до діяльності податкових органів.

Розв'язання цих проблем стане важливим кроком у створенні стабільної та ефективної системи оподаткування доходів громадян.

Одним з основних негативних аспектів української системи оподаткування фізичних осіб є її націленість на збір податків, що утруднює ефективний перерозподіл доходів між різними соціальними групами населення. Це ускладнює досягнення соціальної справедливості у розподілі суспільних благ та переводить увагу від прямої державної соціальної підтримки, наданої особам у скрутному положенні, до стимулювання низькооплачуваної праці шляхом відповідних податкових стимулів для оподаткування доходів від зайнятості.

Хоча сучасне податкове законодавство та окремі аспекти Концепції реформування податкової системи України формально передбачають використання сучасних інструментів для оподаткування фізичних осіб (наприклад, податкові знижки та соціальні пільги), функція перерозподілу доходів населення через цей вид оподаткування залишається нереалізованою.

Домінування фіскальної спрямованості системи оподаткування фізичних осіб в Україні проявляється у наступних аспектах:

У країні застосовується пропорційна система оподаткування фізичних осіб, що не враховує низьку частку дискреційного доходу значної частини населення. Платоспроможність громадян та їх можливість здійснювати накопичення визначаються не загальним доходом, а дискреційним доходом — сумою коштів, які залишаються після задоволення основних потреб.

В різні періоди в Україні система оподаткування фізичних осіб мала різні особливості. У 2011 – 2014 роках оподаткування доходів фізичних осіб здійснювалося за двома ставками: звичайною (15%) та підвищеною (17%) для

частини доходу, яка перевищувала десятикратний розмір мінімальної заробітної плати. У 2015 році була введена податкова соціальна пільга на суму 0,5 мінімальної заробітної плати, ставка складала 15% для доходів, що не перевищували десятикратний розмір мінімальної заробітної плати і 20% — для більших доходів.

З 2016 року в дії вступила єдина стандартна ставка оподаткування доходів фізичних осіб у розмірі 18%. Важливо відзначити, що підвищення податкової ставки не призвело до збільшення податкового навантаження на працівників, оскільки одночасно для них було скасовано сплату ЄСВ у розмірі 3,6%. Проте, в умовах пропорційної системи оподаткування, основне фіскальне навантаження лежить на плечах населення з найнижчими доходами.

У більшості розвинених країн оподаткування фізичних осіб реалізується за допомогою прогресивної системи, що дозволяє усунути регресивний характер інших основних податків, таких як податок на продаж, ПДВ та акцизи, вбудованих у ціну товарів. Оскільки ставки цих податків та зборів є пропорційними, фіскальне навантаження відчутно більше для осіб із низькими доходами, та частка обов'язкових витрат зменшується зі зростанням доходу. Низька ефективність соціальних податкових пільг пояснюється інституційними факторами.

Податковий кодекс містить перелік видатків, які можуть слугувати підставою для надання податкових знижок, зменшуючи оподаткований дохід платника податку за результатами звітного податкового року: «часткова сума виплат за іпотечний кредит або будівництво житла, витрати на оренду житла особами зі статусом ВПО; пожертвування або благодійні внески; витрати на освіту та охорону здоров'я вітчизняних закладів різних форм власності; оплата страхових внесків; витрати на репродуктивні технології та витрати на державні послуги, пов'язані з усиновленням дитини; витрати на переобладнання транспортних засобів» [47]. Однак існуючі обмеження значно обмежують соціальний ефект від отримання таких знижок. Наприклад, «витрати на навчання в більшості державних шкіл можуть складати значну частку витрат

платника податку, але законодавством встановлено, що податкова знижка за оплатою благодійних внесків (які фактично є оплатою за навчання) надається у розмірі, який не перевищує 4% від загального оподаткованого доходу особи у звітному році» [48].

Батькам дітей з особливими потребами, які не мають інвалідності (наприклад, діти з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю, легкими аутистичними розладами, легкими психічними порушеннями тощо), які фінансують програми корекції поведінки для своїх дітей у спеціалізованих недержавних установах, загалом не передбачено податкових пільг. У той же час, у розвинених країнах практично будь-які витрати, які здійснюють батьки для інтелектуального та фізичного розвитку своїх дітей, можуть бути підставою для податкових вирахувань з податків. Це сприяє двом цілям - збільшенню приватних інвестицій у людський капітал та економічному стимулюванню розвитку товарів і послуг для дітей.

Одним з найбільших недоліків вітчизняної системи податкових пільг є ускладнена процедура отримання цих пільг, оскільки порядок компенсацій залежить від суми сплаченого доходу та не пов'язаний з порядком сплати податків на ці кошти. Наприклад, для багатьох платників ПДФО, які є найманими працівниками, вказаний податок сплачується роботодавцем разом з виплатою заробітної плати, тоді як «підставою для нарахування податкової знижки є подання річної податкової декларації із зазначенням конкретних сум до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику» [47]. Водночас, «якість надання роз'яснень щодо порядку документального підтвердження прав на податкову знижку та подання податкової декларації, яку за чинним законодавством мають проводити відповідні органи» [47], залишається незадовільною.

У зв'язку з низьким рівнем податкової грамотності населення та відсутністю обов'язкового декларування доходів для багатьох категорій найманих працівників, більшість громадян не скористовується своїм правом на отримання податкових пільг. Система соціальних пільг також є менш

ефективною з точки зору вирівнювання доходів, переважно через обмеження щодо розміру доходу, до якого може бути застосована податкова соціальна пільга. Наприклад, статтею 169.1.1 Податкового кодексу України передбачено, що «будь-який платник податку може мати податкову соціальну пільгу в розмірі 50 % від розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 1 січня поточного року, помноженого на коефіцієнт 1,4 та округленого до 10 грн.» [47].

Згідно з чинним законодавством, мінімальна заробітна плата прив'язана до фактичного прожиткового мінімуму, а право на отримання податкової соціальної пільги залежить від встановленого законом прожиткового мінімуму. Ця пільга доступна лише обмеженій кількості працівників, які отримують заробітну плату нижчу за встановлений законом мінімум, або тим, хто працює на умовах неповного робочого дня та отримує низьку оплату праці.

У цьому контексті особи, які отримують заробітну плату на рівні мінімальної, сплачують ПДФО за стандартною ставкою. Таким чином, після виплати податків їхні доходи зменшуються до рівня, що перебуває нижче встановленого гарантованого доходу від зайнятості.

Законом також передбачено, що батьки, які «утримують двох або більше дітей віком до 18 років, мають податкову соціальну пільгу (у розмірі 50 % від прожиткового мінімуму для працездатної особи» [47], проте при цьому право на таку пільгу мають лише особи з укр. низькими граничними доходами, який розраховується як «добуток встановленого законом прожиткового мінімуму, коефіцієнта 1,4 та кількості дітей» [41]).

Зазвичай, батьки з однією дитиною можуть скористатися загальною податковою соціальною пільгою, яка надається всім працівникам на загальних підставах. Однак у податковому законодавстві варто було б передбачити, що у випадку, коли донька або син досягає 23 років і продовжує навчання, вони можуть все ще перебувати на утриманні батьків. Однак згідно з чинною нормою Податкового кодексу, коли старшій дитині (або старшим дітям) виповнюється 18 років, батьки автоматично втрачають податкову соціальну

пільгу на дітей. Так само, як і з податковими знижками, податкові соціальні пільги не надаються автоматично, а мають бути встановлені за заявою на ім'я роботодавця, який сплачує податки на доходи своїх працівників.

У національному законодавстві відсутні основи для застосування системи сімейного оподаткування. Тим часом деякі види доходів, які звільнені від оподаткування, отримуються не лише людьми, які перебувають у скрутних життєвих обставинах, зокрема, «довічні плати за звання дійсного члена та члена-кореспондента НАНУ та Національних галузевих академій» [32], або «суми доходів, отриманих у вигляді процентів, що нараховані на державні цінні папери» [41].

Навіть особи з низькими доходами не мають можливості зменшити свої податкові зобов'язання через утримання членів домогосподарства, яке вони обслуговують. Окрім дітей, на яких законодавством передбачено невеликі податкові соціальні пільги, до цих членів можуть відноситися: непрацездатні батьки, дружина у відпустці по догляду за дитиною, непрацездатні або тимчасово непрацездатні родичі, безробітні особи або ті, хто опинився в складних життєвих ситуаціях.

Сумнівів не виникає, що система сімейного оподаткування, коли розмір оподатковуваного доходу визначається як середнє значення доходу працюючого члена родини (що впливає на ставку податку), має найбільший сенс застосування в країнах з прогресивною системою оподаткування фізичних осіб. Однак, чинне українське законодавство має передбачати зменшення оподаткованої бази для осіб, які утримують членів своїх сімей.

Таким чином, не дивлячись на існуючі соціальні знижки та пільги, поточна податкова система України не є ефективним інструментом для забезпечення соціальної справедливості. Внесення певних змін до законодавства може сприяти підвищенню соціальної спрямованості податкових вирахувань. Однак, без впровадження прогресивної системи оподаткування фізичних осіб, ефективний перерозподіл суспільних благ залишиться недосяжним.

Одним із головних економічних підґрунть для введення прогресивного оподаткування фізичних осіб є доволі суттєва диференціація їх доходів. Так, у квітні 2022 року «середня зарплата в найбільш високооплачуваній галузі зайнятості (інформація та комунікації) перевищувала середню зарплату у найбільш низькооплачуваній (тимчасове розміщування і організація харчування) у 3,1 раза, а заробітну плату в такій соціально важливій і масштабній за кількістю зайнятих сфері як охорона здоров'я – понад як утричі» [37]. Водночас, «зарплати керівників державних підприємств у 4–6 десятків разів перевищують середню заробітну плату по країні» [28].

Оскільки доходи від зайнятості є основною складовою доходів домогосподарств і підлягають оподаткуванню, що становить значну частку доходів (у 2022 році заробітна плата становила 47,4% доходів домогосподарств, прибуток та змішаний дохід – 17,6%, доходи від власності – 2,6%, а соціальні допомоги та інші поточні державні трансферти, які переважно не оподатковуються, – 32,4% [23]), регулювання доходів різних верств населення повинно відбуватися, переважно, у сфері оплати праці.

Прогресивна шкала оподаткування, як будь-який інструмент державного управління, має свої переваги та недоліки.

До основних переваг прогресивної шкали оподаткування належать:

1. Забезпечення соціально справедливого розподілу доходів, що стимулює підвищення економічної активності та зайнятості. Це зменшує потребу в значній державній соціальній підтримці для працюючого населення, підвищує споживчий попит і рівень заощаджень. Також сприяє збільшенню приватних вкладень у людський капітал і є важливим для встановлення суспільної злагоди.

2. Перерозподіл податкового навантаження з менш забезпечених верств на більш забезпечені може супроводжуватися загальним збільшенням доходів бюджету, якщо це передбачено у ставках податків. Це призведе до зменшення розміру державної соціальної допомоги, включаючи житлові субсидії. Це може бути сприйнято як додаткова мотивація для зайнятості та переходу до

формального ринку праці, забезпечуючи працівникам з низькими доходами переконаність у можливості самих забезпечити себе і свою родину чесною винагородою за працю.

3. Підвищення престижу суспільно важливих сфер праці, які не передбачають високої матеріальної винагороди, включаючи наукову роботу, освіту, медицину, просвітницьку та соціальну роботу, благодійність, правозахисну та екологічну діяльність.

4. Зменшення різниці в дискреційних доходах осіб із однаковим рівнем освіти у різних галузях зайнятості є важливим для вітчизняного ринку праці. У сферах, де працівники з вищою освітою переважають, таких як освіта, медицина, державне управління та соціальна робота, здатність держави ефективно розподіляти доходи є інтерпретацією суспільного погляду на справедливість. Це має великий вплив на соціальну і професійну самоідентифікацію населення, особливо молоді. Збільшення реальних доходів високоосвічених працівників може сприяти формуванню середнього класу в Україні, оскільки у більшості країн висока освіта є гарантією гідного доходу від праці.

5. Гармонізація внутрішньої системи оподаткування з податковим законодавством країн Європи – переважно прогресивного оподаткування фізичних осіб, за винятком Румунії, Чехії та деяких країн Балтії, які мають приховану прогресію у вигляді великих неоподатковуваних мінімальних доходів. Деякі країни, такі як Італія та Ліхтенштейн, закріпили прогресивне оподаткування в своїх конституціях.

Серед недоліків прогресивної шкали оподаткування виокремлюють підвищення ризику тіньової економіки для високодохідних верств населення та ускладнення у податковому адмініструванні податку на доходи фізичних осіб.

Серед аргументів, які підтримують можливе перебільшення першої загрози, результати різноманітних досліджень, проведених у країнах світу, підтверджують, що «введення пропорційної шкали оподаткування не допомагає легалізувати доходи від зайнятості» [17]. Багато економістів вважають, що

наявність законних можливостей мінімізувати оподаткування є основним фактором розповсюдження тіньового ринку заробітної плати.

Стосовно адміністрування, безумовно, буде потрібно збільшення зусиль контролюючих органів у зв'язку з ускладненням процесу нарахування податку. Платники податку, а саме фізичні особи, також зазнають необхідності додаткових процедур, пов'язаних з його сплатою. Однак, на сьогодні в Україні вже є реальні можливості для впровадження прогресивного оподаткування фізичних осіб.

По-перше, важливо відзначити успішне апробування широкими категоріями громадян новітніх технологій електронного формування та подання податкової звітності через «Електронний кабінет платника». Ці технології будуть використовуватися при здійсненні всеохоплюючого декларування доходів, включаючи приватних підприємців, державних службовців, та осіб, які подають декларації про майновий стан і доходи за рік. Додатково, з 2016 року всі державні службовці та уповноважені особи для виконання функцій держави або місцевого самоврядування отримали важливі навички щодо електронного декларування.

Запровадження системи всеохоплюючого декларування доходів відкриє для платників податків можливість повного використання податкових знижок та соціальних пільг, що стимулюватиме їх участь у формальному ринку праці. Це також сприятиме розповсюдженню цифрових технологій у сфері публічних послуг, підвищить рівень фінансової грамотності населення та спростить контроль за сплатою податків з боку держави. Крім того, така система має позитивний соціальний ефект, оскільки сприяє формуванню відповідальної психології серед громадян. Це дозволить платникам податків контролювати використання їхніх коштів та вимагати покращення якості публічних послуг, які надаються на сплачені громадянами кошти.

Висновки до розділу 3

Варто зазначити, що сучасні методи прогресивного оподаткування особистих доходів дозволяють уникнути дискримінації у процесі сплати податків. Це відбувається завдяки багатоступінчатій прогресії, при якій податок застосовується тільки до тієї частини доходу, яка перевищує верхню межу попереднього рівня. Це спрощує процес застосування для платників податків, які можуть самостійно визначати розмір оподаткування, а також дозволяє використовувати податкові знижки та систему сімейного оподаткування.

З урахуванням цього, доцільно внести пропозиції щодо змін у Податковому кодексі України. Ці зміни можуть спрямовуватися на підвищення соціального впливу сучасних методів вирівнювання доходів, зокрема:

- Встановлення неоподаткованого мінімуму доходів громадян від зайнятості на рівні мінімальної заробітної плати.
- Зняття обмежень щодо розміру податкової знижки для благодійних платежів у благодійні фонди установ освіти.
- Розширення переліку послуг для дітей, сплата за які може стати підставою для отримання податкових пільг.
- Значне розширення обсягу податкових пільг для сімей з дітьми, включаючи батьків, чиї діти навчаються до 23 років;
- Встановлення нових податкових пільг для працівників, які утримують членів сімей (розмір може варіюватися для різних категорій утриманців).

Одним із важливих завдань у процесі реформування податкового законодавства є розробка багатоступеневої прогресивної шкали оподаткування фізичних осіб. Дана шкала передбачатиме наявність неоподаткованого мінімуму доходів громадян від зайнятості на рівні мінімальної заробітної плати. Також передбачається застосування спеціальних ставок оподаткування, які можуть бути використані для сімейного оподаткування. Проте ця ініціатива буде повністю ефективною лише після впровадження всеохоплюючого декларування доходів громадян за умови прийняття відповідного закону.

ВИСНОВКИ

Доходи домогосподарств виражаються у вартості всіх матеріальних благ та послуг, які індивіди використовують для задоволення особистих потреб та заощаджень протягом певного періоду. Важливо зауважити, що до доходів домашніх господарств не включаються попередні заощадження, накопичені раніше, а також залучені позичені кошти.

Доходи домогосподарств можуть бути охарактеризовані за різними критеріями, такими як матеріально-речова форма, економічне походження джерел, можливість розпорядження, етапи розподільчих процесів, а також загальним суспільним визнанням тощо. Основними джерелами доходів домогосподарств є: заробітна плата, пенсії, стипендії, надходження від підсобного господарства, аліменти, допомога та інші види надходжень.

Застосування фінансового регулювання доходів населення, включаючи домогосподарства, є важливим інструментом владних органів. Формування доходів домашніх господарств напряду відображає економічне становище держави. В Україні наразі настає гостра потреба в ефективному механізмі фінансового регулювання доходів домогосподарств, побудованому на результаті міжнародних та вітчизняних досліджень у цій галузі. Також важливим є застосування ринкових методів, пов'язаних із регулюванням та вирівнюванням доходів громадян.

Домогосподарства сплачують значну частку поточних трансфертів у формі податків на доходи та майновість, соціального страхування та інших внесків. У відповідь, вони отримують грошові та натуральні виплати у вигляді пенсій, соціальних допомог, допомоги на дітей та послуг у галузі освіти, охорони здоров'я, які надаються різними секторами економіки.

На основі нашого аналізу вітчизняної практики оподаткування доходів домогосподарств ми прийшли до наступних висновків:

Оподаткування доходів домогосподарств включає в себе оподаткування прибутку, який отримано від різних джерел, таких як трудова діяльність,

володіння майном та підприємницька діяльність. Це призводить до сплати таких податків, як податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), військовий збір, єдиний соціальний внесок та єдиний податок для суб'єктів підприємницької діяльності. Також передбачається сплата податків на майно, яка включає земельний податок, транспортний податок та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки.

Особливе значення при оподаткуванні доходів домогосподарств має податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), який стягується із доходів, отриманих від трудової діяльності, за ставкою 18%.

За період від 2020 до 2022 року сплата податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) до зведеного бюджету України збільшилася на 125%, з 295,1 млрд. грн. до 420,6 млрд. грн. ПДФО становить 24,5% структури доходів загального бюджету та 31,3% у структурі податкових надходжень, що підкреслює його значну роль у фінансуванні бюджету. Однак цей вид оподаткування також має регулюючий аспект через надання пільг.

Пільгове оподаткування ПДФО спрямоване на фінансову підтримку осіб із низьким рівнем доходів та на сприяння інвестиційній активності платників. Законодавство про оподаткування фізичних осіб визнає пільги як соціальні, оскільки їхнє застосування сприяє підтримці малозабезпечених та батьків з неповнолітніми дітьми.

Фізична особа, що займається підприємницькою діяльністю та вибрала спрощену систему оподаткування, сплачує єдиний податок та єдиний внесок. Останній є обов'язковим для фізичних осіб і передбачає сплату до фондів соціального страхування, таких як Пенсійний фонд та Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття.

Особливість механізму оподаткування ПДФО передбачає врахування податкової соціальної пільги (ПСП) при сплаті цього податку. Граничний розмір доходу фізичної особи, до якого застосовується ПСП у 2022 році становив 3470,00 грн. – це базова (загальна) ПСП. Її розмір залежить від

показника мінімальної заробітної плати по країні, зокрема у 2022 році розмір мінімальної заробітної плати становив 6700 грн.

Податок на майно, сплачений фізичними особами у структурі податку на майно загалом становить 12,2 % у 2022 році і цей відсоток скоротився за три роки на 2 відсоткових пункти. Аналогічною є тенденція щодо абсолютних показників надходження цього податку до місцевих бюджетів, тобто 2020-2021 роки характеризуються зростаючими показниками з 14,2 млрд. грн. до 15,3 млрд. грн., ріст склав 1,1 млрд. грн. У наступному 2022 році обсяги надходжень податку на майно скоротилися на 3.1 млрд. грн. і становили 12,2 млрд. грн.

Найбільшу частку у структурі податку на майно з фізичних осіб займала плата за землю – 73,3 % у 2022 році. Динаміка надходжень плати за землю за чотири останні роки демонструє тенденцію до скорочення надходжень з 4,3 млрд. грн. до 3,3 млрд. грн., на 1 млрд. грн. У 2020-2021 роках намічена була тенденція до зростання надходжень від фізичних осіб до місцевих бюджетів плати за землю з 4,3 млрд. грн. до 4,6 млрд. грн. Однак, у 2022 році дана тенденція була порушена і обсяги надходження плати за землю скоротилися до 3,3 млрд. грн., або на 1,3 млрд. грн. у порівнянні з 2021 роком. У складі плати за землю більше 60 % займає орендна плата з фізичних осіб.

Різні види домогосподарств мають різні типи економічних ресурсів, що припускає наявність доходів від їх використання. Оскільки фінансово-господарська діяльність окремих членів домогосподарств відрізняється, можна виділити два підсектори в системі оподаткування домогосподарств:

- 1) наймані працівники та особи, що отримують доходи від власності;
- 2) роботодавці та самозайняті працівники.

Динаміка показників надходження єдиного податку з фізичних осіб за даний період часу також вказує на їх зростання на 5,3 млрд. грн. (з 27,6 млрд. грн. до 32,9 млрд. грн.). Питома вага єдиного податку, сплаченого фізичними особами у загальному обсягу єдиного податку становить в межах 69,7 % – 75,2 % і в останні роки має тенденцію до скорочення. Питома вага єдиного податку,

сплаченого фізичними особами у структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів складає в межах 8,4 – 10 % за різними роками.

Динаміка сплати ЄСВ за період 2020-2022 років характеризується зростаючими показниками з 294,4 млрд. грн. до 425,2 млрд. грн., або на 130,8 млрд. грн. Обсяги сплаченого ЄСВ фізичними особами – підприємцями складають 73,2 % даного платежу, абсолютні показники якого зросли з 215,5 млрд. грн. у 2020 році до 311,2 млрд. грн. у 2022 році, зростання склало 95,7 млрд. грн. Іншими платниками ЄСВ було сплачено 114 млрд. грн. ЄСВ, що становить близько 27 % сплаченого внеску. Станом на 01.01.2023 року сума надходжень коштів від сплати ЄСВ становить 425,2 млрд. грн. Найбільшу частку в структурі надходжень ЄСВ займають суми нараховані роботодавцями на заробітну плату, винагороди за договорами цивільно-правового характеру, допомоги по тимчасовій непрацездатності, допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, а саме – 66,9 %, що становить 284,6 млрд. грн. ЄСВ в Україні є важливим інструментом соціального захисту громадян і фінансування різних соціальних програм. Він відіграє ключову роль у забезпеченні соціального та пенсійного забезпечення населення країни.

На основі аналізу вітчизняної практики оподаткування доходів домогосподарств та з урахуванням світового досвіду нами зроблено наступні висновки і пропозиції:

Реформи в оподаткуванні доходів фізичних осіб націлені на кілька ключових напрямків модернізації, включаючи розширення об'єкта оподаткування при одночасному зниженні податкових ставок та впровадженні прогресивної шкали оподаткування. Ця тенденція виникає з потреби спонукати більшу активність населення у сфері праці та забезпечення більш справедливого оподаткування осіб з різними доходами, а також з бажанням більш ефективно боротися з ухиленням від сплати податків.

У процесі реформування механізму оподаткування доходів фізичних осіб, наша команда вважає доцільним застосування податкових соціальних пільг до всіх рівнів доходів фізичних осіб. Мінімальний прожитковий мінімум має бути

відображеним у неоподаткованому мінімумі доходів громадян, в той час як дохід, що перевищує цю суму, підлягатиме оподаткуванню за прогресивною шкалою. Використання помірних ставок сприятиме зменшенню податкового тиску на осіб з низьким і середнім рівнем доходів, з одночасним поступовим підвищенням для заможних платників, що сприятиме збільшенню надходжень до бюджету. Ця модель податкової соціальної пільги сприятиме дотриманню принципів соціальної справедливості, а прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб допоможе захищати інтереси фіскальних цілей.

Зарубіжний досвід (Ірландія, Ісландія, Німеччина) також вказує на доцільність оподаткування доходів домогосподарств, а не окремих фізичних осіб. Врахування суми неоподаткованого мінімуму доходів для кожного члена домогосподарства, включаючи тих, хто не отримує самостійних доходів (наприклад, діти), відображає умови життя і підтримує економічне благополуччя всієї сім'ї. Наприклад, якщо домогосподарство складається з 4 членів однієї сім'ї (двоє працюючих дорослих та двоє дітей), дохід цього домогосподарства потрібно розподілити на чотири особи, враховуючи неоподаткований мінімум на кожну особу для забезпечення їхнього життєзабезпечення. Усі доходи, що перевищують визначену суму, підлягають оподаткуванню податком на доходи.

Реформування податку на майно має відповідати принципу уникнення дискреції, зокрема можливості втручання державних службовців або органів влади з власною угодою. З огляду на високий ризик корупції, цей критерій слід визнати пріоритетним у податковій реформі, особливо при реформуванні податку на майно. Практика застосування податку на землю підтверджує, що навіть колегіальне прийняття рішень органами місцевого самоврядування не завжди запобігає сумнівним діям, які можуть бути пов'язані з корупційними мотивами. Тому вироблення ефективних механізмів запобігання подібним ситуаціям є критично важливим у податковій реформі.

– оподаткуванню мають підлягати земельні ділянки, з урахуванням способу використання (сільськогосподарські, природоохоронні, комунальні, інші

– з окремим виділенням землі безпосередньо під забудовою та промисловими об'єктами та з урахуванням висоти споруд), а не виміряні всередині об'єкти нерухомості. Такий підхід відповідає сучасним світовим практикам, зокрема дозволяє легко перевірити усі параметри, не вступаючи в особистий контакт з власником, за допомогою геоданих;

– оцінку об'єктів потрібно робити у вигляді «масової оцінки» – методики, яка розраховує вартість одиниці площі за допомогою прозорої та однозначної формули, що враховує різноманітні вимірювані характеристики, насамперед розташування та (у випадку сільськогосподарських земель) хіміко-біологічні властивості ґрунту. Цей підхід теж відповідає кращим світовим практикам. Формули мають розраховуватися окремо відповідно до зазначених вище цілей використання землі, у такий спосіб непрямо оцінюється вартість нерухомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>
2. Бобошко Л.І. Транспортний податок в Україні: стан та перспективи. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2017. № 1. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...
3. Бюджетна система: Підручник. за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О. П. Кириленко та д. е. н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 626 с.
4. Бюджетний кодекс України. № 2456-VI від 8 липня 2010 року, поточна редакція від 29.09.2021, підстава –1727-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
5. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія / І. Я. Чугунов, Т. В. Канєва, М. Д. Пасічний та ін. Київ : Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
6. Валігура В. А., Валігура Т. В. Оцінка конкурентоспроможності податкової системи України як чинника формування національного багатства. *Фінанси України*. 2022. № 12. С. 87-110.
7. Валігура Т. Теоретичний базис фіскального регулювання розподілу доходів та багатства в суспільстві. *Світ фінансів*. 2022. № 2. С. 93-107.
8. Виконання бюджету в умовах війни: прогноз тенденцій. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vykonannya-byudzhetu-v-umovakh-viynuprohnoz-tendentsiy>
9. Возняк Г. В. Підприємницькі ініціативи територіальних громад в умовах війни: нові виклики і проблеми управління. *Фінанси України*. 2022. № 3. С. 38-52.

10. Воронін Я. Податкові стимули в умовах воєнного стану. Національна асоціація адвокатів України. 12.04.2022 року. URL: <https://unba.org.ua/publications/7377-podatkovyi-stimuli-v-umovah-voennogo-stanu.html>
11. Гайдай В. І. Механізм державного регулювання ПДФО в умовах децентралізації влади в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 17. С. 69–74.
12. Гончаренко М.В. Розвиток механізму оподаткування нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки. *Державне будівництво*. 2018. № 1. URL: http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2018-1/doc/2/2_3.pdf
13. Гордєєва-Герасимова Л., Крайняк А. Особливості оподаткування фізичних осіб. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 5. С. 113-120.
14. Горин В. П., Кізіма Т. О., Квасниця О. В. Методологічні засади пізнання зовнішнього середовища функціонування фінансового механізму суспільного добробуту: інституційний підхід. *Світ фінансів*. 2022. № 3. С. 8-24.
15. Данилишин Б. Бюджет 2023: реалістичність та ризики. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/531013_byudzhet_2023_realistichnist.html
16. Данилишин В. І., Стефанків М.О., Ціжма О.А. Транспортний податок: зарубіжний досвід та українські реалії. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 3. С. 702-705;
17. Даниленко А. І., Єршова Г. В. Повоєнне відновлення економіки України: основні фактори впливу та світовий досвід для України. *Фінанси України*. 2023. № 6. С. 10-33.
18. Державний веб-портал бюджету для громадян. Open budget: веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.
19. Долга Г. В. Оподаткування майна в Україні: фіскальна ефективність управління та методика адміністрування : автореф. дис. канд. екон. наук / Г. В. Долга . Київ, 2013 . 19 с.;

20. Доходи 65% українських домогосподарств знизилися з початку війни.
URL: <https://finclub.net/ua/news/dokhody-65protsent-ukrainskykh-domohospodarstv-znyzylisia-z-pochatku-viiny.html>
21. Дубовик О.Ю. Проблеми майнового оподаткування в Україні
<http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/3828>
22. Дулько А. Становлення і розвиток оподаткування нерухомого майна в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук. Київ: 2017. 20 с.
23. Дутова Н. В., Лесік Є. С. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн. *Економіка і організація виробництва*. 2019. № 1 (33). С. 43-53.
24. Єдиний соціальний внесок. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/social/>
25. Єфименко Т. І. Майнове оподаткування: контекст фіскальної децентралізації в Україні. *Фінанси України*. 2022. № 1. С. 27-49.
26. Єфименко Т. І., Іванов Ю. Б., Карпова В. В. Податкові пільги в умовах воєнного стану: управління комплаєнс-ризиком. *Фінанси України*. 2022. № 4. С. 7-26.
27. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2022 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2157200-zvit-pro-robotu-organiv-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2022-rik/>
28. Іванишина О. С., Прокопенко І. А., Панура Ю. В. Удосконалення податкової системи як фактор підвищення фінансової безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.75
29. Казначейська система. Підручник: за наук. ред. д. е. н., проф. А. І. Крисоватого, д. е. н., проф. О. П. Кириленко, Т. Я. Слюз. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 364 с.
30. Кізіма Т.О. Доходи домашніх господарств: теоретична концептуалізація та пріоритети формування в сучасних умовах. *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр.* 2010. № 2 (93). С. 34–37.

31. Кіндзерський В. В., Жебчук Р. Л. Трансформація механізму оподаткування доходів населення в умовах поживлення міждержавної конкуренції економічних систем. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.73
32. Кміть В. М., Руденко В. О. Оцінка ефективності ПДФО та його роль у бюджеті Львівщини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 28. С. 147-154.
33. Крисоватий А. І. Реалії фіскального простору публічних фінансів України. *Світ фінансів*. 2023. № 1. С. 8-30.
34. Крисоватий А. І., Валігура В. А. Новації та напрями вдосконалення податкового законодавства України в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2022. № 6. С. 33-53.
35. Коломієць О. О. Соціальні аспекти оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 3-4. С. 103-110.
36. Коцан Л.М. Соціально-регулююча роль оподаткування доходів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 22. С. 88-91.
37. Литвиненко Я.В. Удосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc>
38. Луніна І.О. Оподаткування багатства: міжнародний досвід та уроки для України. *Фінанси України*. 2013. № 2. С. 21-31.
39. Лупенко Ю. А., Радіонов Ю. Д., Забуранна Л. В. Формування соціальних видатків в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2023. № 3. С. 7-26.
40. Мельник А.М. Проблеми оподаткування нерухомого майна в Україні http://www.investplan.com.ua/pdf/19_2015/17.pdf
41. Мульська О. Фінансова стійкість домогосподарств і територіальних громад в умовах нестабільності: чутливість до економічного поступу території. *Світ фінансів*. 2023. № 2. С. 155-168.
42. Оніщенко Г. В. Факторний аналіз фіскальної значимості податкових надходжень в умовах дестабілізуючих чинників економічних втрат. *Науковий*

вісник Одеського національного економічного університету. 2022. № 9-10. С. 87-95.

43. Пабат О. В. Роль загальнодержавних податків і зборів у системі обов'язкових платежів. *Вісник ХНУВС*. 2020. № 4 (91). С. 140-147.

44. Патицька Х. Управління земельними активами територіальних громад в умовах російської збройної агресії в Україні: організаційно-фінансовий аспект. *Світ фінансів*. 2022. Випуск 1 (70). С. 61-75.

45. Петричко М.М. Сучасний стан адміністрування податків і зборів в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Серія «Економічні науки» Випуск 16. Частина 2. С. 133-135.

46. Плата за землю: платники, об'єкт оподаткування, ставки. URL: https://lubbook.org/book_352_glava_99_88._%c2%a0%c2%a0%c2%a0_Plataza_ze_mlju:_p.html

47. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

48. Публічні фінанси. Посібник: / за ред. О. П. Кириленко Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 252 с.

49. Родіонов Ю. Д. Пріоритети бюджетної політики в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні. *Фінанси України*. 2023. № 9. С. 24-47.

50. Савенко О.Л. Деякі аспекти вивчення доходів населення України в сучасних умовах. *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць*. Вип. 9. / Наук. ред. І.К. Бондар. Київ: 2000. С. 133–136.

51. Сидор І. П. Домінанти впливу макроекономічних показників на добробут нації. *Економіка та суспільство*. 2018. Випуск 16. Електронне наукове фахове видання. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-16. С. 795-802>

52. Соколовська А. М., Райнова Л. Б. Сценарії реформування ПДФО в контексті зменшення нерівності доходів в Україні. *Фінанси України*. 2023. № 4. С. 7-36.

53. Соколовська А. М. Об'єднання ЄСВ і ПДФО у контексті євро інтеграційних прагнень України. *Фінанси України*. 2023. № 6. С. 96-111.
54. Ставки оподаткування доходів фізичних осіб в деяких країнах освіти.: URL: <http://excitingfinance.com>.
55. Статистичний збірник: «Бюджет України 2021» підготовлено відділом статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf
56. Танклевська Н.С. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб. URL: http://nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Etp/.
57. Фінанси домогосподарств: Навчальний посібник [Кізима Т. О., Карпишин Н. І., Сидор І. П. та ін.]; За ред. Т. О. Кізими. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 228 с.
58. Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави: Монографія / За ред. д.е.н., проф. А.І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 332 с.
59. Швабій К.І. Пріоритети реформування податку на доходи фізичних осіб в сучасних умовах. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. № 2. С. 50-54.
60. Шмир І.П. Фіскальні інструменти перерозподілу доходів фізичних осіб. Стратегічні орієнтири формування і реалізації фіскальної політики України: Монографія / Під ред. А.І. Крисоватого. Тернопіль: Вектор, 2012. С. 178-192.